

ՆՈՔԵՎՈՐ ԸՆԹԵՐՅՈՒՄՆԵՐ

Ե

ՄԵՐ ՊԱՏԱՐԱԳԸ

ՀՐԱՄԱՆԱԲ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴԻ

ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԵՒ ՎԵՀԱՓԱՌ-
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՆՈԳԵՎՈՐ ԸՆԹԵՐՅՈՒՄՆԵՐ

Ե

ՎԱԶԳԵՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Մ Ե Ր

Պ Ա Տ Ա Ր Ա Գ Ը

Բոխարեստ - 1945 թ.

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՆՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
Ս. ԷԶՄԻԱԾԻՆ - 2008

ՀՏԴ 23/28

ԳՄԴ 86.37

Վ 131

ՎԱԶԳԵՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ
Վ – 131 ՄԵՐ ՊԱՏԱՐԱԳԸ: - Էջմիածին: Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2008.- 140 էջ:

Երջանկահիշատակ Հայրապետի սույն աշխատության մեջ քննության են առնված և դյուրըմբռնելի ոճով բացատրված ընդհանրապես քրիստոնյա աշխարհի և Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցու խորհուրդներից ու արարողություններից մեծագույնի՝ Սուրբ Պատարագի կարգն ու ընթացքը՝ կապված մեր Եկեղեցու դավանաբանական սկզբունքների ու ազգային ավանդների, մեր ժողովրդի կրոնական զգացումների հետ:

«Մեր պատարագն» իր որոշակի տեղն ունի հայ մեկնողական գրականության մեջ՝ վաղուց դառնալով դժվարագյուտ և ցանկալի մատյան: Այն առաջին անգամ լույս է տեսել ավելի քան քառասուն տարի առաջ Պուքրեշում, 1945-ին («Ալֆա» տպարան, 104 փոքրադիր էջ), Վազգեն վարդապետ Պալճյան ստորագրությամբ:

Սույն հրատարակությունը 1990 թ. Մայր Աթոռում տպագրվածի վերահրատարակությունն է:

ԳՄԴ 86.37

ISBN 978-99930-75-78-3

© Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2008 թ.

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

Ելնելով մեր այսօրվա կրոնա-եկեղեցական գրականության վիճակից, հրատարակության ենք պատրաստում մի մատենաշար, որի առաքելությունը պիտի հանդիսանա սնել մեր հավատացյալների հոգիները կրոնա-բարոյական սնունդով պարզ և հասկանալի լեզվով:

Այդ մատենաշարը կոչում ենք «ԼՈՒՍԱՂԲ-ՅՈՒՐ»:

Քրիստոնեական հավատքի աղբյուր հանդիսացող մեր Տերը՝ Հիսուս Քրիստոս, մեր եկեղեցուն փառավորվում է որպես աղբյուր Լույսի:

Որովհետև Հիսուս վկայեց... «Ես եմ Լույսը աշխարհի»:

Իսկ մեր նախնիները երկրպագել և փառաբանել են այդ Լույսին՝ օրհնաբանելով.

«Եկեք շինենք Լույսի սուրբ Խորանը,

Որովհետև Սրանով մեզ Լույս ծագեց

Հայաստան աշխարհի մեջ»:

Մատենաշարի նպատակն է տարածել Ավետարանի խոսքը, բացատրել Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու քրիստոնեականը, նրա խորհուրդներն ու տոները, նրա պատմությունն ու դա-

վանությունը, հաղորդակից դարձնել նրա աղոթքներին և շարականներին, սրբազան պատարագի խորհրդին ու սրբակենցաղ վարքով ապրած մարդկանց:

Մատենաշարի առաջին հատորը կազմում է Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի 1945 թ. Բուխարեստում տպագրած «Մեր պատարագի» արևելահայերեն տարբերակը:

«Մեր պատարագը» հստակ և պարզ ոճով բացատրված մի գրություն է, ուր հեղինակը բացատրում է սրբազան խորհրդի իմաստն ու նշանակությունը հավատացյալի կյանքում:

Բարի երթ «Լուսաղբյուր»-ին:

«Մատիք առ Տէր եւ առէք զլոյս»:

(Մոտեցէք Տիրոջը և առէք Լույսը):

ԱՍՈՂԻԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՎԵՐԱՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՌԹԻՎ

Վեհափառ Հայրապետի սույն աշխատության մեջ քննության են առնված և դյուրըմբռնելի ոճով բացատրված ընդհանրապես քրիստոնյա աշխարհի և Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցու խորհուրդներից ու արարողություններից մեծագույնի՝ Սուրբ Պատարագի կարգն ու ընթացքը՝ կապված մեր Եկեղեցու դավանաբանական սկզբունքների ու ազգային ավանդների, մեր ժողովրդի կրոնական զգացումների հետ: Եվ ամեն անգամ՝ հստակ ու խորիմաստ լուսաբանություններով: Հեղինակն ուսուցանում է, որ թեպետև կրոնական զգացումն իր խորքի մեջ ազգային բնույթ չունի, սակայն իր պատմական զարգացման մեջ ձեռք է բերում տվյալ ժողովրդի, ներկա դեպքում հայության, պատմական ճակատագրով պայմանավորված ուրույն ձևեր ու երանգներ, որոնք իրենց որոշակի դրոշմն են թողնում հայ մարդու հոգեկան կերտվածքի ու բնավորության վրա՝ միշտ և ամենուր կանգնեցնելով նրան խղճի դատաս-

տանի առջև, պարտադրելով անկեղծորեն քննելու երկրային կյանքում կատարած չար ու բարի գործերը և ձգտելու բարուն ու կատարյալին, որովհետև իսկական բարոյական հերոսությունը բացարձակ անկեղծության մեջ է:

Համակողմանիորեն քննելով ապաշխարության, մեղքերի քավության և ինքնակատարելագործման հնարավոր ուղիները, որոնց ընթացքում շատերը՝ սարսափած իրենց իսկ գործած մեղքերից, փարում են մահվան գաղափարին ու հանցափորձության, Հայոց Պատարագի այս հորատես Սեկնիչն իր ծանրակշիռ առարկություններն է մեջտեղ բերում, Հայոց Պատարագի բուն խորհրդից բխող կենսահաստատ հետևություններ անում: «Մահը պատիժ մը չի կրնար ըլլալ,- ասում է նա, - այլ պատիժն փախուստ մը, իսկ անձնասպանությունը ո՛չ թե հերոսություն, այլ տկարություն, դասալքություն: Իսկական հերոսությունը ապրիլն է, և մեղքերեն և սխալներեն իսկապես ազատվելու միակ ճանապարհը բարի գործքով զանոնք հատուցանելը... աշխարհի չարը բարիի վերածելը...»: Իրապաշտ ու վեհ են հնչում Վեհափառ Հայրապետի եզրափակիչ խոսքերը. «Միայն բարի ու արդար գործի և ստեղծագործ, շինարար աշխատանքի ճամբուն վրա է, որ մարդը... կը

զգա արարչական ուժերու զարթնումը իր մեջ»:

«Մեր պատարագն» իր որոշակի տեղն ունի հայ մեկնողական գրականության մեջ՝ վաղուց դառնալով դժվարագյուտ և ցանկալի մատյան: Այն առաջին անգամ լույս է տեսել ավելի քան քառասուն տարի առաջ Պուքրեշում, 1945-ին («Ալֆա» տպարան, 104 փոքրադիր էջ), **Վազգեն վարդապետ Պալճյան** ստորագրությամբ: Ըստ որում՝ շապկի վրա դրոշմված է միայն համառոտ խորագիրը՝ «Մեր պատարագը», իսկ անվանաթերթի վրա՝ նաև ընդարձակ ենթավերնագիրը. «**Հայաստանյայց եկեղեցվո Ս. Պատարագի խորհուրդը՝ բացատրված հավատացյալ ժողովուրդին համար**»: Գիրքը նվիրված է Շապին Գարահիսարցի հայուհի Վերոնիքա Ա. Տեր-Մեսրոպյանի հիշատակին (1875-1944):

Սույն տպագրությունը կատարված է նույն այդ գրքից*:

Աշխատության բնագրի մեջ առատ են Հայոց պատարագամատույցից քաղված բառացի հատվածները (գրաբար): Դրանք բոլորը վերստին համեմատված են Պատարագամատույցի ամենաիտեղիմակավոր հրատարակության հետ («խորհրդա-

* Այս արևելահայերեն տարբերակը թարգմանված է 1988 թ. վերահրատարակությունից:

տետր Սրբոյ Պատարագի ըստ ծիսի առաքելական սուրբ Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց», Դ տիպ, Վաղարշապատ, 1880), որը բնույթով գիտաքննական է, և արված են անհրաժեշտ սրբագրումներ:

ՊՐՈՖ. Պ. ՀԱԿՈԲՅԱՆ

**ՆԱԻՎՈՒՄ Է ՎԱՋԳԵՆ Ա
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ՇԱՆՈՅԱՆ 100-ԱՄՆԱԿԻՆ**

ՄԵՐ ՊԱՏԱՐԱԳԸ

Հայաստանյայց Եկեղեցւոյ Սուրբ
Պատարագի Խորհուրդը
Բացատրված հավատացյալ ժողովրդի
համար:

«Որ ուտէ զՄարմին իմ եւ ըմպէ զԱրիւն իմ,
յիս բնակեցտէ եւ ես ի նմա»:
(Ով ուտում է իմ մարմինը և
ըմպում իմ Արյունը, կբնակվի իմ մեջ,
և ես՝ նրա մեջ):

(Հովհ. 2, 57):

«Ձայս արարէք առ իմոյ յիշատակի»:
(Արե՛ք այս հիշատակի համար):

(Ա Կորնթ. ԺԱ, 24):

«Ճաշակեցէք եւ տեսէք
զի քաղցր է Տէր. Ալէլուիա»:
(Ճաշակեցէք և տեսէք
որ քաղցր է Տերը. ալէլուիա):

(Ս. Պատարագ)

ՄԵՐ ՊԱՏԱՐԱԳԸ

Մի օր ձեռքս անցավ 18-րդ դարի վերջին տարում Կ. Պոլսում հրատարակված մի գիրք, որտեղ խոսվում է Ս. Պատարագի և այլ խորհուրդների մասին՝ հետևողությամբ խոսրով Անձեացու և Ներսես Լամբրոնացու մեկնությունների, որոնք 10-12-րդ դարի հեղինակներ են:

Գրքի հեղինակը՝ Հովհաննես Արճիշեցին, իր առաջաբանի մեջ, ի միջի այլոց հետևյալ տողերն է գրում.

«Բայց տեսանեմք զսոսա, որք ի մերումս են ժամանակի. զի ոչ ունին զնոյն փոյթ յանձինս իրեանց. այլ՝ կամ իսկ ո՛չ առնեն փոյթ գրոց ընթերցուածոց. և կամ թէ ընթերնուն, և ո՛չ բնաւ քննեն զմիտս գրելոցն: Այլ է՛, զորս ի գիրս ընթերնուն և ո՛չ իմանան, և է՛, զոր ի բերան առեալ՝ ասեն հանապազ և ո՛չ գիտեն, ո՛չ հասկանան, որպէս զՍաղմոսն Դաւթի և զսոյն իսկ զաղօթս Խորհրդոյ պատարագիս»:

(Սակայն տեսնում ենք սրանց, որ մեզ ժամանակակից են, քանի որ նույն ջանքը չունեն իրենց մեջ:

Այլ, կա՛մ անչնիսկ կարևորություն չեն տալիս Սուրբ Գրոց ընթերցումներին, և կա՛մ, եթե կարդում են, երբեք չեն քննում գրածների միտքը: Կան նաև, որ գրքերը կարդում են և չեն ըմբռնում: Եվ կա՛ն, որ անգիր արած միշտ ասում են, սակայն, ո՛չ գիտեն, ո՛չ էլ հասկանում են, ինչպես Դավթի Սաղմոսները և անգամ Պատարագի Խորհրդի այս աղոթքները):

Այս տողերը գրավեցին իմ ուշադրությունը. այնտեղ հեղինակը գանգատվում է, թե իր ժամանակի հավատացյալները անտարբեր են Ս. Գրքի հանդեպ, կամ կարդում են, բայց կարդացածների միտքը չեն քննում, և կամ բոլորովին չեն հասկանում: Մինչ ուրիշները անգիր գիտեն ու ամեն օր արտասանում են Սուրբ Գրքերի խոսքերը՝ առանց, սակայն, սովորածների իմաստն ըմբռնելու:

Այս տողերը կարդալով մտածեցի. հապա մեր օրերի հայ հավատացյալը ի՞նչ վիճակի մեջ է իր տեսակետից:

Դժվար էր պատասխանը տալ:

Մեր եկեղեցի հաճախողների մեծամասնությունը ոչ միայն չի կարդում Ս. Գիրքը, այլ բնավ չի հասկանում եկեղեցում կարդացվածը: Ավելին՝ մեր ժողովրդի մեծ մասը և, մանավանդ, մեր նոր սերունդները չգի-

տեն եկեղեցական արարողությունների իմաստը անգամ տարրական չափով:

Ինչի՞ համար այսքան անտարբերություն և անգիտություն:

Պատճառը ժողովրդի անհավատ լինելը է, և, ոչ էլ երբեք հարգանքի պակասը՝ Հայաստանյայց Եկեղեցու հանդեպ:

Պատճառներից գլխավորը, մեր կարծիքով, այն է, թե բացատրող և սովորեցնող չկա:

Բացատրող ու սովորեցնող չկա ո՛չ ընտանեական հարկի տակ, ո՛չ դպրոցում, ո՛չ եկեղեցում կամ եկեղեցուց դուրս՝ հոգևորականների կողմից: Ո՛չ էլ գրականություն կա այս նպատակով:

Նույնիսկ մի անհատ, որ ինքնիրեն հավատացյալ չի կարծում, կարծում ենք, որ պարտական է ծանոթանալու և հասկանալու այդ արարողությունների նշանակությունը, խորհուրդը և դրանից հետո է, որ խորհրդածելով և դատելով՝ կարող է տալ իր վերջնական վճիռը իր բռնած դիրքի մասին կրոնի և եկեղեցու հանդեպ:

Զարմանքով ենք նկատում, որ ցարդ որևէ հրատարակություն չկա, որ ժողովր-

դին պարզ ու հասկանալի ձևով բացատրի Ս. Պատարագի արարողությունը:

Մեր մեջ կա մի դժբախտ մտայնություն, մանավանդ հոգևորական դասի մեջ, այն է՝ իմացածը ուրիշին չսովորեցնել, կարծես, կրոնական արարողություններն ու խորհուրդները գաղտնիքներ լինեն և մի տեսակ մենաշնորհ, որ պետք է ուրիշին և շատերին փոխանցել, որպես գաղտնի գիտություն:

ժողովրդի արարողությունների իմաստին անհաղորդ մնալու և նորերը չպատրաստելու պատճառներից մեկն էլ այս մտայնությունն է:

Մեր համոզումը այն է, թե կրոնական խորհուրդները բացատրելով, աղոթքները և այլ ծիսակատարությունները հասկանալի դարձնելով, եկեղեցական երգերը սովորեցնելով մեր նոր սերունդներին, գեթ ոմանց մեջ կարթնանա եկեղեցական կոչում: Եվ մեր Եկեղեցին, այդպիսով, կկարողանա իր համար նոր սպասավորներ պատրաստել:

Բայց, կարծես, ճիշտ սրան հակառակ են մտածում մեր հները, մեր ծերերը՝ լինեն նրանք դպիր, քահանա կամ բարձրաստիճան հոգևորական: Եվ այս, իսկապես, հակառակ

է քրիստոնեական ոգուն և մեր ազգային Եկեղեցու կենսական շահերին:

Պողոս Առաքյալը իր թղթերից մեկում ասում է. «...որպեսզի մխիթարվեն Արամց սրտերը՝ մեկտեղված սիրով և կատարյալ իմաստությամբ ամենալավ ճոխությամբ՝ ի գիտություն Աստուծո խորհրդի ի Քրիստոս Հիսուս» (Կողոսացիս Բ, 2):

Այսինքն՝ պատվիրում է բոլոր մարդկանց սրտերը մխիթարել և անխտիր բոլորին սովորեցնել Աստուծո խորհուրդների գիտությունը:

Քրիստոսի եկեղեցին գաղտնիքներ չունի ոչ մեկի համար: Նրա բոլոր խորհուրդները, բոլոր արարողությունները և գաղափարները պետք է բոլորի սեփականությունը լինեն: Քրիստոնեությունը ժողովրդական կրոն է և չի ընդունում որևէ խմբակցական, առանձնաշնորհյալ, դասակարգային, կաստայական դրություն կամ հոգեբանություն:

Այս խորհրդածության գործնական եզրակացությունը թող լինի մեր ժողովրդի բոլոր խավերի մեջ Ավետարանի խոսքը տարածելը, բացատրելը, մեր եկեղեցական արարողություններն ու ծիսակատարությունները հասկանալի դարձնելը և ժողովրդին ու մեր մա-

նուկներին, պատանիններին հոգևոր աղոթքներ ու եկեղեցական երգեր սովորեցնելը:

Ահա թե ինչու մեր մտքի մեջ գաղափարը ծնվեց մեր քիչ իմացածից բաժին հանել մեր ընթերցասեր ժողովրդին և այսպիսով օգտակար լինել հոգևոր կյանքի ամրապնդմանը:

Մեր իղձն է մանավանդ, որ մեր պատանիներն ու երիտասարդներն անպայման կարգաւ սուլյն գրութունը և մի քիչ էլ խորհրդածեն աստվածային խոսքերի մասին:

Հետևաբար, գրի ենք առնում և մեր հավատացյալների տրամադրության տակ ենք դնում Ս. Պատարագի «ահավոր և սարսափելի խորհրդի» մեկնութունը պարզ ու հասկանալի բացատրություններով ու ծանոթություններով՝ այն բոլորին մատչելի դարձնելու նպատակով:

Վստահ ենք, որ ամեն հայ սիրով պիտի իր ձեռքն առնի սուլյն գրքուկը ու անպայման պիտի ուզի կարգալ ու հասկանալ այն խորհուրդը, որ մեր ժողովուրդը դավանում է երկու հազար տարիներ ի վեր և պահում և պահպանում է որպես սրբութուն սրբոց:

Իհարկե, հետաքրքիր և հույժ օգտակար պիտի լինեն, եթե մեր սուլյն աշխատության

նյութ անեինք եկեղեցական բոլոր արարողությունների բացատրությունը, սակայն մենք առայժմ գոհանում ենք միայն Ս. Պատարագի մեկնությամբ՝ ապագային թողնելով ավելի մեծ մի աշխատության ծրագիր:

Պատարագի Ս. Խորհրդին մոտենալու համար նախ պետք է հարց տանք մեզ, թե ի՞նչ զգացում, ի՞նչ գաղափար և ի՞նչ հոգեկան անհրաժեշտութուն են մղում հավատացյալին դեպի եկեղեցի: Կամ, ավելի պարզ խոսելու համար՝ հոգեկան ի՞նչ պահանջից մղված, ի՞նչ զգացումով տոգորված պետք է եկեղեցի գա իսկական հավատացյալ մարդը:

Այս հարցը տալիս ենք, որովհետև գիտենք, թե մեզանից շատ-շատերը եկեղեցի են գալիս բուն նպատակից բոլորովին հեռու տրամադրություններով և մղումներով: Թվենք մի քանի այդպիսի պարագաներ.

ա) Ոմանք եկեղեցի են գալիս իբրև ժամանցի տեղ, այնպես, ինչպես զբոսանքի կամ թատերական ներկայացման պիտի գնային:

բ) Ոմանք էլ եկեղեցի են գալիս մարդ տեսնելու, խոսակցելու կամ իրենց հագուստներն ու զարդերը ցուցադրելու:

Այսպիսի մարդկանց, բնականաբար, պետք

է դատապարտել, ապա սովորեցնել և բացատրել եկեղեցի գալու բուն նպատակը:

գ) Կա մարդկանց մի ուրիշ դաս, որ եկեղեցի է գալիս ըստ ավանդական սովորության, մի տեսակ որպես ազգային պարտականութիւն, որպես հայկականութեան ապացույց իրենց խղճի և ուրիշների առջև:

Բնական է, որ դատապարտելի չէ այս պատճառը, և լավ է, որ մարդ սովորութեան վերածի որևէ լավ գործունեութիւն, սակայն պայմանով, որ այդ սովորութիւնը լոկ ձև չդառնա, այլ իր խորքի իմաստն ու նշանակութիւնը պահի, որ մեր մի շարք հավատացյալների պարագան չէ:

Հետո մի ուրիշ խնդիր էլ է ծագում այստեղ, այն է՝ ազգային և եկեղեցականի հարաբերութիւնը: Մենք միշտ կրկնում ենք, թե մեր եկեղեցին ազգային եկեղեցի է, թե հայկական հաստատութիւն է. և դա կատարյալ ճշմարտութիւն է, սակայն, սա չի նշանակում, թե եկեղեցի գալը պարզապես ազգային մի պարտականութիւն է: Բավական չէ, որ մարդ մի լավ հայ լինի իր մյուս պարտականութիւնների մեջ, որպեսզի հայ եկեղեցու լավ հավատացյալ նկատվի: Ինչ-

պես որ, եթե մի լավ հայ, որ իր համոզումներով հավատացյալ չէ, դա երբեք չի նշանակում, որ այդ մարդը դադարում է լավ հայ լինելուց:

Բուն կրոնական զգացումը իր խորքի մեջ ազգային բնույթ չունի: Բայց իր պատմական կազմավորման, զարգացման և դրսևորման մեջ, այո, տվյալ ժողովրդի ուրույն ձևերն է ստացել, այսինքն՝ ժողովրդի հոգեկան և պատմական զարգացման հատուկ դրոշմը:

Այլ բացատրութեամբ՝ եկեղեցին իր խորքով գոտ հոգևոր, տիեզերական մի երևույթ է, իսկ իր ձևով՝ ազգային: Ուրեմն, ակներև է, թե եկեղեցի գալու հոգեկան անհրաժեշտութեան զգացումը չպետք է շփոթել ազգային գիտակցութեան հետ:

դ) Շատերը եկեղեցի են գալիս հրապուրված Ս. Գրքի ընթերցումների և զանազան աղոթքների բանաստեղծականութեամբ, մեր եկեղեցու զմայլելի երաժշտութեամբ կամ եկեղեցու քանդակների և նկարների ձևերից, գույներից ու պատկերներից:

Իրապես գեղարվեստական հաճույք են պատճառում այս բոլորը և ամեն մի քաղա-

քակիրթ մարդու հոգուն խոսում են խորապես և նրան բարձրացնում են դեպի գեղեցիկ աշխարհը, սակայն սխալ պիտի լիներ այդ գեղարվեստական հաճույքը շփոթել կրոնական նպատակի հետ:

Աղոթքների ու երաժշտության բանաստեղծությունը լուր միջոցներ են բուն հոգևոր ապրումին բարձրանալու համար:

Վերը հիշված հեղինակը՝ Հովհ. Արճիշեցին, այսպես է մեկնում բանաստեղծության և երաժշտության իմաստը եկեղեցում.

«Հեշտալուր երգք սաղմոսացն էւ շարականացն քաղցրացուցանեն զլսելիս ժողովրդեանն, զի մաքրեսցին ի մտաց անցա մարմնական հոգքն էւ երգովքն միացցին առ Աստուած»:

Այսինքն. «Սաղմոսների և շարականների հեշտալուր երգերը քաղցրացնում են ժողովրդի լսողությունը, որպեսզի անց մտքերից մաքրվեն մարմնական հոգսերը, և երգերով միանան Աստուծո հետ»:

Այս տողերը շատ պարզ ձևով ճշտում են բանաստեղծության և երաժշտության արժեքն ու նպատակը եկեղեցական արարողությունների մեջ:

ե) Վերջապես՝ կան մարդիկ, որոնք եկե-

ղեցի են գալիս աղոթելու համար ի ցույց մարդկանց կամ իրենք իրենց խաբելու, այդ մի քանի աղոթքներով իրենց մեղքերը մաքրված կարծելով: Ու գոհ, հաղթական տրամադրություն մեկնում են տուն:

Այդպիսին է Գրիգոր Զոհրապի «Մեղա, Տե՛ր» նովելի մեջ նկարագրված հերոսը: Մի մարդ, որ շաբաթվա վեց օրը ուրիշի աշխատանքն է շահագործում, նրա արդար քրտինքի իրավունքն է հափշտակում, խաբում է ու կեղծում, իսկ յոթերորդ օրը, եկեղեցում, ժողովրդի ներկայությամբ, իր «Մեղա, Տե՛ր»-ն է աղոթում՝ վստահ լինելով, որ անոխակալ ու միշտ ներող Աստված իրեն էլ կների: Ու հաջորդ օրը, երկուշաբթի, իր նույն «գործերն» է շարունակում թեթև խղճով: Ինչ փույթ, թե բոլոր «գործերն» էլ մաքուր ու բարի չեն: Չէ՞ որ հաջորդ կիրակի կրկին եկեղեցի պիտի գնա աղոթելու և թողություն ստանալու համար:

Ահա Աստուծո բարությունը շահագործող մարդու մի տիպար, որ խաբում է ոչ միայն իր նմաններին, այլ նաև իր սեփական խիղճը:

Ուրեմն, ո՞րն է այն հիմնական զգացու-

մը, որ մարդուն պետք է մղի դեպի եկեղեցի, դեպի Ս. Պատարագի խորհուրդը: Ճիշտ պատասխանը կգտնենք՝ մտաբերելով ու քննելով Ավետարանի մեջ Հիսուսի պատմած մի առակը, որ հայտնի է «Մաքսավորն ու Փարիսեցին» անունով (Ղուկաս ԺԸ, 10-14): Երկու մարդ տաճարի մեջ, իրարից հեռու կանգնած այնպես էին աղոթում, որ մեկը մյուսի ասածը չէր լսում: Մեկը Փարիսեցի էր, այսինքն՝ հարուստ և օրինապահ դասակարգից մի հրեա, որ ընկերային պատվավոր դիրք ուներ, ինչպես իր դասակարգին պատկանող բոլոր անձերը: Փարիսեցիները օրենքները հարգող և, նույնիսկ, երբեմն էլ բարի գործեր կատարող մարդիկ էին, որով նրանք հարգված էին ժողովրդի կողմից, որպես տիպար հայրենակիցներ՝ կրոնական և ազգային իմաստով, որովհետև այդ դասակարգի մարդիկ հռոմեացիների դեմ կանգնող մտայնության առաջնորդներն էին և պաշտպանում էին հրեա ժողովրդի քաղաքական անկախության գաղափարը: Իսկ մյուսը՝ պարզ ու հասարակ մի հրեա, որ մաքսի գործերով էր զբաղվում, որի համար կոչվում էր Մաքսավոր, մի գործ, որ հաճախ խաբեբա-

յունիցան գործի էր վերածվում: Մաքսավորները, ընդհանրապես, անիրավություններ և զեղծումներ էին անում ի շահ իրենց գրպանի: Այդ պատճառով՝ «մաքսավոր» անունը հրեա ժողովրդի համար «խաբեբա» իմաստն էր ստացել:

Փարիսեցին թեևրը տարածած, մի քիչ հպարտ ու ինքնագոհ կեցվածքով՝ բարձրաձայն աղոթում էր Աստծուն. «Աստված իմ, գոհ եմ քեզից, որ ես ուրիշ մարդկանց անմիտ հափշտակող, անիրավ ու շնացող չեմ, և կամ ինչպես այս մաքսավորը, այլ շաբաթը երկու անգամ պաս եմ պահում և տասանորդն էլ եմ տալիս իմ ողջ շահածից»:

Իսկ մաքսավորը, ավելի հեռու կանգնած, վախով ու դողով, հագիվ համարձակվելով աչքերը վեր բարձրացնել՝ իր կուրծքն էր ծեծում և ասում. «Աստված, Գերի ինձ՝ մեղավորիս»:

Այս առակը պատմելուց հետո Հիսուս եզրակացնում է. «... սա իշավ իր տունը արդարացած, ոչ թե մյուսը», այսինքն՝ Մաքսավորը ավելի շատ թողության արժանացած ու ավելի արդարացած վիճակի մեջ իր տունը պիտի գնա, քան թե Փարիսեցին:

Եվ ավելացնում է Հիսուս. «... ով որ բարձրացնում է իր անձը, կխոնարհվի, և ով որ խոնարհեցնում է իր անձը, կբարձրացվի»:

Պարզ է, ուրեմն, թե հակառակ որ խորքի մեջ Մաքսավորը ավելի մեղավոր էր, սակայն, որովհետև նրա անկեղծությունը, նրա զղջումի խոր գիտակցությունը և աղոթելու, խնդրելու ջերմ զգացումը ավելի ուժեղ և մաքուր էին, նրան ավելի «արդարացած» դարձրին, քան մյուսը, որ աղոթում ու մարդկանց և Աստուծո առաջ ինքն իրեն էր գովում:

Այս առակը, ահա, բավական է մեզ ցույց տալու այն ճշմարիտ ոգին, որով պետք է տոգորված լինի հավատացյալը, երբ եկեղեցի է մտնում, երբ պատրաստվում է մասնակցելու Ս. Պատարագին:

Անմիջապես ասենք, որ այդ ճշմարիտ ոգին անհատական մեղքի գաղափարն է, մեղավոր/էակ լինելու զգացումը, սխալական լինելու և մարդկային չարիքի համար տառապող մի հոգի լինելու գիտակցությունը:

Որովհետև «Ո՞վ է այն մարդը, որը ապրում է և չի սեղանչում»:

Ահա գիտակցական-զգացական ներքին պայմանը, որ, որպես մղիչ ուժ, հոգեկան

անհրաժեշտություն է ստեղծում Աստուծո տունը գալու և աղոթելու:

Միայն մեղավոր ու սխալական լինելու գիտակցությունը է, որ աղոթքը իմաստ է ստանում:

Միայն այն ժամանակ կարող ենք մի խնդրելիք ունենալ. միայն այն ժամանակ կրոնական-հոգևոր միջնորդող կարող ենք ապրել: Այն ժամանակ միայն եկեղեցական երաժշտության քաղցրությունը կարող ենք լիովին ըմբռնել, այն ժամանակ միայն կարող ենք թափանցել սրբերի տանջված դեմքերի էություն մեջ, այն ժամանակ միայն կարող ենք Հիսուսին ճանաչել: Վերջապես՝ միայն այն ժամանակ կարող ենք ըմբռնել Ավետարանը և այն ժամանակ է, որ կարող ենք նաև հասկանալ Ս. Պատարագի խորհուրդը:

Քրիստոնյա հավատացյալի մեղքի գիտակցությունը, մեր համոզմամբ, ունի հետևյալ հոգեբանական զարգացման աստիճանները.

- ա) Ինքն իրեն քննադատել,
  - բ) Ինքն իրեն պատժել,
  - գ) Ինքն իրեն ուղղել:
- Հայտնի է, որ մարդն այն էակն է, այն

միակ էակը, որ ունի ինքը իր գիտակցու-
թյունը, հասկանում է իր կատարած չարն ու
բարին, հետևաբար գիտակցում է, որ իր կա-
տարած գործերի համար պատասխանատու
է, և իր այդ բարի ու չար գործերը դատե-
լու հնարավորությունն ունի իր ներքին գի-
տակցական աշխարհի առաջ, որը ոչ գիտա-
կան ընդհանուր մի բառով կոչում ենք խիղճ:

Խրիմյանը այսպես է սահմանում.

«Խիղճը հաշվեպահանջ ուստիկան է, որն իբրև
դատավոր, սրտի աթոռի վրա բազմած, խալթահա-
րում է միշտ»:

*Մեր ինքնաքննությունը կամ ինքնաքննա-
դատությունը, որ պետք է կատարենք Աստու-
ծո առջև, ահա այդ խղճի դատաստանի միջնոր-
դությամբ է, որ պիտի կատարվի: Որովհետև
կատարյալ խիղճը, որպես կատարելության,
ճշմարտության և բարության մարմնացում և
ներքին ձայն, ուրիշ բան չէ, եթե ոչ Աստու-
ծո ներկայությունը մեր հոգիների մեջ:*

*Ինքն իրեն քննելու, քննադատելու հա-
մար նախ անհրաժեշտ է բացարձակ անկեղ-
ծություն՝ անվախ ու վճռական: Անկեղծ լի-
նել ինքն իր հանդեպ ամենադժվար գործե-
րից մեկն է, շատերի համար հոգեկան անկա-*

*րելիություն: Ինքն իր հանդեպ բացարձակ
անկեղծ լինելը բարոյական հերոսություն է,
որին միայն քչերը կարող են հասնել: Որոշ
չափով էլ դաստիարակության հարց է:*

*Ինքնաքննության և քննադատության
մեթոդը կիրառվում է նաև մանկավարժու-
թյան և այլ մարզերի մեջ:*

*Հոգեկան երկրորդ գործողությունը, որ
պահանջվում է ճշմարիտ հավատացյալից,
ինքն իրեն կամովին պատժելու հանձնառու-
թյունն է:*

*Ինքդ քեզ անկեղծորեն քննելով հաստա-
տում ես սխալդ, մեղքդ, նրա չափն ու խո-
րուրդությունը: Տեսնում ես սխալական էակ լի-
նելդ: Հետևաբար, խիղճդ, որ այդ պարագա-
ները հաստատեց, քեզ թելադրում է, որ
մեղքերդ քավես: Ուրեմն, մի պատիժ կրելու,
մի զրկանք ապրելու գաղափարն է, որ
ծնվում է մեղավոր ու սխալական ամեն հո-
գու մեջ, ամեն ազնիվ հոգու մեջ: Պատժի
գաղափար գրեթե բոլոր կրոններն էլ ունեն
և նրանցից շատերի մոտ արտահայտվում է
բարբարոս ու վրեժխնդիր ձևերով:*

*Ահա, օրինակ, ճապոնացիների «Հարաքի-
րի» կոչվածը, որ կատարվում է կրոնական*

արարողութեան ձևի տակ: Իր խղճի առջև ծանր մեղքով մեղավոր զգացող ճապոնացիները աշուշտ իր փորն է խրոմ ու իր աղիքները կտրելով՝ հոգին ավանդում է այն գիտակցութեամբ, թե ինքն իրեն պատժեց և իր Աստուծո առաջ իր մեղքը քավեց հերոսաբար:

Քրիստոնեութունը ո՛չ այդպիսի պատիժ է ընդունում, ո՛չ այսպես մեղքերի թողութուն է ըմբռնում և ո՛չ էլ որևէ ձևով կատարված անձնասպանութունը հերոսութուն է նկատում:

Ընդհակառակը, մահը պատիժ չի կարող լինել, այլ փախուստ պատժից, իսկ անձնասպանութունը ոչ թե հերոսութուն, այլ թուլութուն է, դասալքութուն:

Իրական հերոսութունը ապրելն է, և մեղքից ու սխալից իսկապես ազատվելու միակ ճանապարհը՝ բարի գործերով դրանք հատուցելը: Այստեղ, ահա, սկսվում է երրորդ հոգեկան պահը, որ է բարի գործով մեղքը քավել: Ինքն իրեն ուղղել բարիք գործելով՝ ահա դրա մեջ է կայանում փրկութունը «սերսանների»:

Դրա համար է, որ պատարագիչ քահանան սեղան չբարձրացած աղոթում և մաղ-

թում է ժողովրդին. «Ժամանակ թող տա՝ ապաշխարելու և բարիք գործելու»:

Ահա քրիստոնեության ըմբռնումը աշխարհի չարը բարու վերածելու նկատմամբ:

Սա բարոյական բարձր գագաթի հասնող մի գաղափար է, որ նոր հեղափոխություն ստեղծեց մարդկային գիտակցութեան մեջ:

Այսպես, ուրեմն, դասավորվում են հավատացյալի հոգեկան աշխարհի մեջ ներքին ապրումներն ու զգացումները:

Առանց մեղքի գիտակցութեան չկա խիղճ, առանց խղճի չկա մեղքի գիտակցութուն, իսկ առանց այդ երկուսի չկա զղջում և բարիք գործելու կամեցողություն, առանց բարի ու շինարար գործի չկա Քրիստոս, չկա փրկություն, չկա Աստուծո արքայություն:

Միայն բարի ու արդար գործի և ստեղծագործ, շինարար աշխատանքի ճանապարհի վրա է, որ մարդը, մի պահ, գոնե, զգում է արարչական ուժերի արթնացումը իր մեջ: Իսկ գործի լրումին հասնելով՝ զգում է իր մասնակցությունը Աստուծո արքայության, այսինքն՝ հավիտենականության:

Ուր որ չկա մեղավոր և սխալական լինելու զգացումը, ուր որ չկա խղճի դատաս-

տան, ուր որ չկա մարդկային չարիքների գիտակցութիւնը, այնտեղից հեռանում են Աստուած և Քրիստոս, որ աշխարհ եկավ այն նպատակով, որ մարդկանց ցույց տա այդ խղճի ներկայութիւնը հոգիների մեջ: Նա ցույց տվեց մարդկանց մեղքերից և սխալներից մաքրվելու, ազատվելու միջոցը, որ բարի գործն է, փրկութեան ճամփան, որ շինարար ու ստեղծագործ աշխատանքն է Աստուծո արքայութիւնը, որ ճշմարիտի, բարու և գեղեցիկի ապրումն է հոգիների մեջ, սիրո և խաղաղութեան մի աշխարհում:

Այս լույսով առաջնորդվելով, այս ճանապարհից քայլելով է, որ մարդ արժանի է դառնում մեղքերի թողութեան, այսինքն՝ խղճի հետ հաշտ ու թեթև սրտով, ներքին ինքնագոհութեան ու երջանկութեան գերագույն ապրումն է ունենում, որը ուրիշ բան չէ, եթե ոչ Աստուծո արքայութեան հայտնութիւնը մարդկային հոգու մեջ:

Աստուծո արքայութիւնը այն գերագույն պահն է, որ իրականանում է մեր մեղավոր ու անցավոր կյանքի, մեր հողեղեն գոյութեան մեջ:

Եվ այդ չէ՞, որ խնդրում ենք հանապա-

գոր. «Հայր մեր, որ երկնքում ես... թող քո արքայութիւնը գա... ինչպես երկնքի մեջ, այնպես էլ երկրի վրա...»:

Մեր Ս. Հայրապետների գրութիւնների մեջ բազմաթիւ են ներշնչված էջերը, որտեղ իրենց մեղքերը ողբում են այնքան խոր ու գեղեցիկ կերպով: Գաղափարի անկեղծութեան և զգացումի մաքրութեան զմայլելի էջեր են՝ հորինված բանաստեղծական թռիչքով, որոնք կազմում են մեր հոգևոր ու գրական ժառանգութեան թանկագին գոհարները:

Ահա, որպես օրինակ Ներսես Շնորհալու «Աշխարհ ամենայն»-ից հետևյալ մի քանի տները.

Երբեմն լույս էի,
Այժմ խավար եմ
Եվ մահվան ստվեր:

Ես ինչպե՞ս պատմեմ
Թիվը մեղքերիս,
Քանզի շատ-շատ եմ:

Երկնք և երկիր,
Եկե՛ք, ողբացե՛ք
Անձն իմ եղկելի:

Ընտրեցի չարը,
Կամովի՞ն ընդունեցի
Հույլը մեղքերի:

Մեղքերի ճաշակմամբ
Մահը ճաշակեցի,
Հարուստս աղքատացա:

Հոգիս՝ անկեղծան,
Միտքս՝ մոլորյալ,
Կա՛մ միայն մարմնով:

Շտապիր, ա՛նձ իմ
Փախչել չարիքից,
Բարին ցանկանալ:

Քեզ մոտ միշտ համարիր
Մահվան քունը երբ գա,
Քճճո՛ղ դատավոր:

***Կամ Գրիգոր Նարեկացու այս չարչարա-
գին մտածումները.***

Մեղա՛ ես մեծիդ բարեբարության,
Անարգս մեղա՛.
Մեղա՛ ծագումին ճառագայթներիդ,
Խավարս մեղա՛,
Մեղա՛ շնորհիդ երախտիքներին,
Արդարն մեղա՛.
Մեղա՛ երկնային գթառատ սիրուդ,
Հայտնապես մեղա՛.
Մեղա՛ արարչիդ՝ անէությունից,
Հավաստյալ մեղա՛.
Մեղա՛ գերագույն գոգիդ գրգալիր,
Անսահման մեղա՛.
Մեղա՛ աննվազ լուսիդ վայելման,
Նեճգողս մեղա՛.

Մեղա՛ քո անճառ կյանքի ճաշակման,
Բազմիցս մեղա՛.
Մեղա՛ քո անհաս շնորհատրման,
Հանապազ մեղա՛.
Մեղա՛ խնկելի մարմնիդ Աստուծո,
Մահու չափ մեղա՛.
Մեղա՛ պաշտելի արյանն արարչիդ,
Իսկապես մեղա՛: (Բան Իէ, Բ):

Որ մեզ՝ մարդկանց համար
Ու մեր փրկության համար»:
(«Հավատամք»)

*Խոսեցինք մեղքի գիտակցության մասին,
խոսեցինք ներքին այն ապրումների մասին,
որով մարդը ինքն իր և Աստուծո հետ խոս-
քի նստելով է քննում ինքն իրեն իր խղճի
առջև ու բարի գործի, շինարար ու ստեղծա-
գործ աշխատանքի ճանապարհով հասնում
է բարոյական ներքին երջանկության զգա-
ցումին, որը կրոնական բացատրությամբ՝
հոգու փրկության զգացումն է:*

*Այս փրկության գաղափարին հասնող
մարդկային տիպարը Ֆաուստն է, բայց
աստվածային տիպարը ինքը՝ Հիսուսն է, Աս-
տուծո և մարդու Որդին:*

*Հիսուսի հավիտենական արժեքը ոչ
միայն իր խոսքերի, իր հեղափոխող նոր գա-*

ղափարների մեջ է կայանում, այլ, մանավանդ, իր կյանքի օրինակի մեջ:

Եվ ո՞րն է Հիսուսի կյանքի մեծագույն երևույթը, ո՞րն է նրա գերագույն գործը:

Դա, իր կամովին զոհվելն է մի մեծ գաղափարի, մի մեծ ուխտի հաղթանակի համար:

Վերը խոսեցինք և բացատրեցինք, թե ինչպես հավատացյալ քրիստոնյան պետք է ի հարկին ինքն իրեն կամովին զրկանքի ու տառապանքի ենթարկի իր մեղքերը քավելու համար. պետք է իր հոգեկան բոլոր բարի ու ժերը հավաքելով՝ աշխատի բարու և ճշմարտի հաղթանակի համար, բարի գործը ստեղծելու համար:

Հիսուս իր քարոզների և պատվերների մեջ խիստ էր. նա իրեն հետևողներին չէր խոստանում ո՛չ հարստություն, ո՛չ փառք, և ո՛չ մեկ երկրային երջանկություն, այլ պահանջում էր, ընդհակառակը, որ ամեն մեկը իր հարստությունը, եթե ունի իսկ, բաժանի աղքատներին և իր փշոտ ճանապարհին հետևի: Իրեն դիմող հարուստ պատանուն Հիսուս պատասխանում է. «Գնա վաճառիր քո ունեցվածքը ու տուր աղքատներին, և երկնքում գանձեր կուսնես. և դու արի իմ ետևից» (Մատթ. ԺԹ, 21):

Իսկ մի ուրիշ տեղ իր աշակերտներին պատվիրում է. «Եթե մեկը կամե՞նում է իմ ետևից գալ, թող ուրանա իր անձը, վերցնի իր խաչը և գա իմ ետևից» (Մատթ. ԺԶ, 24):

Ի՞նչ է այդ խաչը, եթե ոչ մարդկային խղճի վրա ծանրացող մեղքերի ծանր բեռը:

Սակայն, որպեսզի Հիսուսի պատվերները լուրջ խոսքեր չմնան, այլ իր ժամանակակիցների և ապագայի վրա իրենց խոր ազդեցությունը թողնեն, պետք է, որ ինքը՝ Հիսուս, գերագույն ապացույցը տար, թե ինքը իր խաչը պիտի տանի մինչև վերջ, ոչ որպես բեռը իր մեղքերի, այլ բոլոր մարդկանց, ամբողջ մարդկության մեղքերի խաչը:

Գերագույն, կենդանի ապացույցը, որով Հիսուս ազդում է մարդկային գիտակցություն վրա, որով ցնցում է մարդկության խիղճը, այդ իր զոհաբերությունն է:

Այն Հիսուսը, որ պահանջում է մարդկանցից սխալն ու չարը ճանաչել, մեղքը խոստովանել, զղջումի գալ ու ամեն բան զոհել, ամեն մի նյութական բարիքից և աշխարհիկ վայելքից հրաժարվել՝ բարոյականը փրկելու համար, այդ Հիսուսը ինքը գերագույն օրինակն է տալիս իր զոհաբերու-

Թյամբ, որ կատարվում է բոլոր մարդկանց փրկութեան համար. «Մեզ՝ մարդկանց համար և մեր փրկութեան համար»:

Հիսուս «Որդի մարդոյ» եղավ «Որդի Աստուծոյ», Հիսուս եղավ Քրիստոս, այսինքն՝ Փրկիչ:

Առանց Հիսուսի տառապանքի ու խաչելութեան, առանց Գողգոթայի վրա տեղի ունեցող զոհաբերութեան խորհրդի, Նոր Ուխտը՝ քրիստոնեական կրոնը, պիտի զրկվեր իր ամենից հիմնական ու էական արժեքից:

Քրիստոնեությունը հիմնվում և կառուցվում է այդ զոհաբերութեան խորհրդի վրա:

Մինչ հրեաները իրենց կրոնի ու հավատքի ամրացման համար երկնքից նշաններ են հայցում, իսկ հեթանոսները խնդրում են իմաստություն, մենք՝ քրիստոնյաներս, գոչում է Պողոս առաքյալը, քարոզում ենք «Խաչեցալ Քրիստոսին»:

Ահա այս պատճառով է, որ, որպես Նոր Ուխտի գերագույն խարիսխ-գաղափար, Հիսուսի զոհաբերությունը վերածվեց մի խորհրդի, որը արարողութեան ձևերով, աղոթքներով ու երգերով նվիրագործվեց Ս. Պատարագ անվան տակ:

Պատարագը (Liturgie) իր բառացի իմաստովն իսկ նշանակում է զոհաբերություն: Զոհաբերություններ անելու սովորություններ մյուս կրոններն էլ ունենին: Հեթանոսներն էլ, հրեաներն էլ կենդանիներ էին բերում տաճար և զոհում էին դրանք այն հավատքով, որ իրենց մարդկային մեղքերը կենդանին իր վրա կվերցնի ու կզոհվի՝ այսպիսով սրբելով իր տիրոջ հոգին այդ մեղքերից:

Հիսուս ժխտեց այդ կեղծ «բերությունը»: Նա պատվիրեց մարդկանց, որ ամեն մեկը անձնապես քավի իր մեղքը, ամեն մեկը՝ իր խղճի առաջ:

Ու գերագույն ապացույցը ինքը տվեց իր զոհաբերությամբ՝ մարդկության մեղքերի համար: Հիսուս մարդկանց մեղքերի մուրհակը, պարտքը վճարեց իր խաչելությամբ ու մահով:

Շնորհալին «Նորոգող տիեզերաց» շարականի մեջ ասում է.

Երբ գոչեցիր «Էլի Էլի»-ն՝
Երկրի հիմքերը տատանվեցին,
Եվ վարագույրը հիմ օրեցքի
Պատովում էր վերից անքն:
Արդ և շարժվող քարերի ճես
Անշարժ սիրտս բարին շարժիր,

Վարագույրի պատուվելու հետ՝
Իմ հիմն մուրհակն էլ պատուիր:

Հիսուսն է, որ խաչի վրա զոհված ժամանակ պատուեց «զգիր պարտիս», այսինքն՝ մեղքերի գիրը:

Նույն գաղափարը արտահայտվում է նաև նկարչություն մեջ: Եկեղեցական պատկերներ կան, թեև հազվագյուտ, որտեղ Հիսուս խաչի վրա ներկայացվում է ձեռքին բռնած մի պատուված թուղթ:

Այդ պատուված թուղթը խորհրդանշում է մարդկանց մեղքերի մուրհակը, որը Հիսուս իր զոհաբերությունը վճարեց ու պատուեց:

Քրիստոնյաները, սկզբից ևեթ ըմբռնելով Հիսուսի զոհաբերության հիմնական նշանակությունը, այն պաշտամունքի հատուկ արարողության վերածեցին:

Առաջին դարից իսկ, քրիստոնյաները այդ արարողությունը սկսում են կատարել, բնական է, նախնական ձևով: Հետագային, այդ նախնական պատարագի արարողությունը ճոխանում է, փոփոխություններ է կրում, և մի քանի դար շարունակ հայրապետներ և ներշնչված կրոնականներ կատարելագործում են այն:

Ուրեմն, Ս. Պատարագը, որ մեր եկեղեցու մեջ մատուցվում է ամեն կիրակի, Հիսուսի զոհաբերության խորհուրդն է, որով ամեն հավատացյալ մի պահ վերանում է ու հոգով վերապրում է նրա տառապանքը և նրա անսահման սերը հանդեպ մարդկանց, որոնց համար զոհվեց:

Դրանից չպետք է հետևեցնենք, սակայն, թե քանի որ Հիսուս մեր մեղքերի համար զոհվեց, այլևս, ուրեմն, մենք մեղք չունենք ու առանց խղճի խայթի կարող ենք ապրել: Նման ըմբռնում, անշուշտ, շատ միամիտ պիտի լիներ և բոլորովին կեղծ:

Հիսուս իր զոհաբերությունը՝ մեղքը վերացնելու, չարը խափանելու գաղափարի գերագույն ապացույցը տվեց, մեծագույն տուրքը վճարեց, որպես աշխարհասասան օրինակ մարդկության համար:

Հիսուսի զոհաբերությունը ամեն քրիստոնյայի համար անխորտակելի ուժ է՝ թե՛ չարն է հաղթահարված, թե՛ մեղքից ազատվելու ճանապարհն է բացված: Այդ ճանապարհը Հիսուսի ավետարանն է, նրա թողած կտակը, որին, եթե հավատանք և հետևենք, կիմանանք սրբվել մեր մեղքերից այն միջոց-

ներով, որոնց մասին արդեն խոսեցինք:

Ահա, ուրեմն, Ս. Պատարագի հիմնական իմաստը և նրա խոշոր նշանակությունը քրիստոնյայի հոգևոր ապրումների մեջ:

Այժմ անցնենք Ս. Պատարագի արարողութայն բացատրությանը՝ կարելի եղածի չափ հասկանալի ձևով:

Հայաստանյայց Եկեղեցին, ինչպես Հայտնի է բոլորին, պատմական հնագույն Եկեղեցիներից մեկն է, և նրա գոյությունը սկիզբ է առնում առաքելական դարից: Թաքուն և հալածական կյանք ապրելուց հետո, չորրորդ դարի սկզբին, 301 թվականին, քրիստոնեությունը պաշտոնապես հռչակվում է Հայ ժողովրդի պետական կրոն՝ Ս. Գրիգոր Լուսավորչի օրով և նրա ձեռքով:

Բնական է, որ հայերը առաջին դարից իսկ սկսյալ պատարագ են մատուցել, հավանաբար շատ նախնական ձևի տակ, որ մեզ անհայտ է:

Չորրորդ դարում, սակայն, երբ սկսեցին կառուցվել եկեղեցիները, ու կազմակերպվեց Հայ հոգևորական դասը, Ս. Գրիգոր Լուսավորչի Կեսարիայից վերադարձին, իր հետ

բերեց, հավանաբար, Պատարագամատույց, որ իր ժամանակի մյուս եկեղեցիների մեջ գործածական էր, բայց որն այսօր մեզ ստույգ ծանոթ չէ:

Անմիջապես ասենք, որ ցարդ բազմաթիվ պատարագամատույցներ են ծանոթ, որոնք պատմության ընթացքին խմբագրվել են զանազան հայրապետների և ձեռնհաս կրոնականների կողմից, բնական է, նվիրված նույն խորհրդին և, սակայն, ինչ-ինչ տարբերություններով՝ աղոթքների, քարոզների խմբագրման, ծիսական արարողությունների, երաժշտության և այլ տեսակետներից:

Մեր ազգային ավանդությունը մեր այսօրվա պատարագամատույցը վերագրում է Ս. Գրիգոր Լուսավորչին և այլ հայազգի հայրապետներին, որոնք հավելումներ են կատարել:

Սակայն թվում է, պատմական-բանասիրական ուսումնասիրությունները զալիս են ապացուցելու, որ Հայաստանյայց Եկեղեցին 5-րդ դարի սկզբին գործածել է Ս. Բարսեղ Կեսարացու Պատարագամատույցը, իսկ հետագայում այն ենթարկել է փոփոխության՝ հիմնվելով, մանավանդ, Ս. Գրիգոր Նազիան-

զացու Պատարագամատուցի վրա, որը սխալմամբ մեզ մոտ կոչվում է «Աթանասյան» Պատարագամատուց (տե՛ս Հ. Հովսեփ Գաթրճյանի նշանավոր գործը՝ «Սրբազան պատարագամատուցք հայոց», Վիեննա, 1827):

Մեր Պատարագամատուցի մեջ կան նաև աղոթքներ Հովհաննես Ոսկեբերանից, օրինակ՝ «Որ օրհնես զայնոսիկ»-ը, և Ս. Գրիգոր Նարեկացուց, ինչպես նաև այլ և այլ մանր փոփոխություններ, որ բնականորեն, առաջ են եկել պատմական կյանքի և հոլովույթի օրենքով:

Տասներորդ դարում, սակայն, Հայոց Պատարագամատուցը արդեն ստանում է իր վերջնական ձևը, որի մասին խոսում են ժամանակակից նշանավոր դեմքեր՝ Խոսրով Անձևացին և Ներսես Լամբրոնացին:

Այստեղ հիշենք, որ ուրիշ Եկեղեցիներ, մի քանի պատարագամատուցներ ունեն, իրարից տարբեր, որոնք բոլորն էլ իրենց համար մնում են գործածական:

Օրինակ, Մեծ Պահոց ընթացքին Ռումին Օրթոդոքս Եկեղեցին, փոխնիփոխ, տարբեր պատարագամատուցներով է կատարում Ս.

Խորհրդի արարողությունը:

Հայաստանյայց Եկեղեցին, հնուց ի վեր, միաժամանակ մի քանի պատարագամատուցներ է գործածել, այլ ընդունել է մեկ պատարագամատուցի դրույթունը:

Մեր այսօրվա Ս. Պատարագի արարողությունը, իր նախնական ձևի մեջ, թեև օտար պատարագամատուցի թարգմանություն է և, սակայն, դարերի ընթացքին իր կրած փոփոխություններով ու հավելումներով, իր հայոց լեզվի կատարելությամբ, ծիսական ուրույն նկարագրով և, մանավանդ, զուտ հայկական երաժշտությամբ՝ վերածվել է ազգային գլուխգործոցի, ուր մեր հոգելույս նախնիները իրենց հոգու աղամանդն են բյուրեղացրել՝ մեզ ժառանգ թողնելով հոգևոր և մշակութային անփոխարինելի մի գանձ:

Հիրավի, մեր Ս. Պատարագը միայն կրոնական գանձ չէ, այլ նաև մշակութային մի արժեք:

Մշակութային մի արժեք՝ գրաբարի անճառելի ձևերի և երաժշտության աստվածային ներդաշնակությունների շնորհիվ:

Եվ, երբ Ս. Պատարագի վերացման պահերին մեր աղոթքները խնկով ու երգով դեպի

վեր են բարձրանում, կարծես, աստվածային խորհուրդը և մեր աստվածային լեզուն մրցում են իրար հետ և մնում հավասար և իրար արժանի՝ սրբազան խորհուրդը և մեր ոսկեդարյան լեզուն:

Ս. Պատարագին մասնակցող գլխավոր դերակատարներն են պատարագիչ քահանան, սարկավագը և դպիրները:

Դպիրները ներկայացնում են ժողովուրդը, և ինչ որ երգում են, ժողովրդի կողմից են խոսում՝ լինի որպես պատասխան, լինի որպես գոհունակության արտահայտություն կամ խնդրանք:

Ս. Պատարագի արարողություն կատարողը՝ պատարագ մատուցողը, պատարագիչ քահանան է: Նա է, որ իր այդ հանգամանքով արտասանում է աղոթքները՝ լինի իր համար, լինի ժողովրդի համար:

Իսկ պատարագիչ քահանայի ու ժողովրդի (դպիրների) միջև միջնորդը սարկավագն է: Սարկավագը քահանայի օգնականն է՝ սպասավորի դերի մեջ: Նա, նաև սպասավորն ու պաշտոնյան է Աստուծո, նրա սեղանի, նրա խոսքի, այնպես, ինչպես Ս. Ստեփանոսը եղավ որպես նախասարկավագ: Բայց

սարկավագի ամենից կարևոր պաշտոնը միջնորդ լինելն է: Սարկավագն է, որ իր այդ հանգամանքով ուշադիր կերպով հետևում է արարողություններին, և, երբ գալիս է մի կարևոր պահ, անմիջապես դառնալով ժողովրդին՝ նրան ուշադրության է հրավիրում, հրահանգներ ու խորհուրդներ է տալիս և, երբեմն էլ, արտասանում է ժողովրդի կողմից քահանային ուղղված խոսքեր:

ՊԱՇՏԱՍՈՒՆՔԻ ՄԿԻՉԲԸ

«Քրիստոս պատարագեալ բաշխի ի միջի մերում», - (Քրիստոս պատարագվելով բաշխվում է մեր մեջ) **ահա Ս. Պատարագի խորհրդի կարճ և լրիվ իմաստը:**

Մարդկության հոգին ու խիղճը ցնցելու և հեղափոխելու նպատակով Հիսուս զոհաբերում է իր անձը: Նա պատարագվում և բաշխվում է մեր բոլորի մեջ՝ մեր բարոյական ազատագրման համար, մեր մեղքերի քավության և թողության համար: Իր չարանքների և մահվան գնով՝ Հիսուս ուժեղացնում է մեր հավատքը իր քարոզած Ավետարանի հանդեպ, որ մարդկությանը ցույց է տալիս բարու և ճշմարտի հավիտենական լույսը և այդ լույսով՝ մարդկային հոգու փրկության և անմահության ճանապարհը:

Այս «ահավոր» խորհուրդը ներկայացնող արարողությունը՝ Ս. Պատարագը, սկսվում է «Խորհուրդ խորին» երգով, որ դպիրները երգում են խորհրդավոր շեշտով, մինչ պատարագիչ քահանան ավանդատան մեջ զգեստ

տավորվում է՝ սարկավազի հետ փոխնիփոխ սաղմոսներ քաղելով:

Դպիրները երգում են.

«Խորհուրդ խորին, անհաս, անսկիզբ,
որ զարդարեցեր զվերին պետութիւնդ
ի յառագաստ անմատոյց լուսոյն,
գերապանձ փառք գրասս հրեղինաց»:

*(Ով խորին խորհուրդ, անհասանելի և անսկիզբ,
որ անմատոյց լուսոյն առագաստի մեջ զարդարեցիր
վերին պետութիւնդ՝ գերապանձ փառքով՝ հրեղեն-
ների դասերը):*

**Հաջորդում են ևս յոթ տուն, որոնք, սա-
կայն, սովորաբար չեն երգվում:**

**Պատարագիչ քահանան՝ զգեստավորված,
ավանդատնից գալիս է դասի մեջ: Ներս
մտած ժամանակ դպիրները երգում են.**

«Թագաւոր երկնաւոր,
զԵկեղեցի քո անշարժ պահեա՛
եւ զերկրպագոս անուանդ քում սրբոյ
պահեա՛ ի խաղաղութեան»:

*(Երկնավոր թագավոր, անշարժ պահիր քո եկե-
ղեցին և քո սուրբ անվան երկրպագուներին պահիր
խաղաղութեան մեջ):*

**Ժամարար քահանան եկել է ատյան և
ձեռքերն է լվանում, սարկավազի հետ փոխ-
նիփոխ սաղմոսներ ասելով:**

**Անմիջապես հետո, քահանան, երկու
կարճ աղոթքներից հետո բարձր ձայնով խոս-
տովանում է այս խոսքերով.**

«Խոստովանիմ առաջի Աստուծոյ եւ սրբուհոյ
Աստուածածնի եւ առաջի ամենայն սրբոց եւ առաջի
ձեր, հա՛րք եւ եղբա՛րք, զամենայն մեղս, զորս գոր-
ծեալ եմ. քանզի մեղայ խորհրդով, բանի եւ գործով,
եւ ամենայն մեղօք, զոր գործեն մարդիկ, մեղայ, մե-
ղայ: Աղաչեմ զձեզ՝ խնդրեցէք վասն իմ յԱստուծոյ
զթողութիւն»:

*(Խոստովանում եմ Աստուծո առաջ և Սրբուհի
Աստվածածնի և բոլոր սրբերի առաջ և ձեր առաջ ով
հայրեր և եղբայրներ՝ իմ գործած բոլոր մեղքերը: Ո-
րովհետև մեղք գործեցի մտածումով, խոսքերով և
գործով և բոլոր մեղքերով, որ գործում եմ մարդիկ.
մեղս, մեղս: Աղաչում եմ ձեզ Աստուծոց թողութիւն
խնդրեցէք ինձ համար):*

**Ի պատասխան, դասից մի ուրիշ քահանա
մոտենում է ժամարարին և ասում.**

«Ողորմեսցի քեզ Աստուած հզօրն եւ թողութիւն
շնորհեսցէ ամենայն յանցանաց քոց՝ անցելոյն եւ
այժմոս, եւ յառաջիկայէն փրկեսցէ: Եւ հաստատես-
ցէ զքեզ յամենայն գործս բարիս եւ հանգուսցէ զքեզ
ի հանդերձեալ կեանսն»:

*(Թող քեզ ողորմի հզօրն Աստված և թողութիւն
շնորհի քո բոլոր մեղքերին՝ անցյալ և արդի, և փրկի*

գալիքից: Եվ քեզ հաստատի բոլոր բարի գործերի մեջ, և հանգիստ պարգևի քեզ հանդերձյալ կյանքում):

Իսկ ժամարար քահանան խոսքը ժողովրդին ուղղելով աղոթում է.

«Ազատեսցե՛ք եւ զքեզ մարդասէրն Աստուած եւ թողցէ զամենայն յանցանս ձեր. տացէ ժամանակ ապաշխարելոյ եւ գործելոյ զբարիս. ուղղեսցէ եւ զանաջիկայ կեանս ձեր շնորհօք Սուրբ Հոգւոյն հգօրն եւ ողորմածն, եւ նմա փառք յաիտեանս: Ամէն»:

(Զեզ նույնպէս թող ազատի մարդասէր Աստուած և ների ձեր բոլոր հանցանքները: Ժամանակ տա ապաշխարելու և բարիք գործելու: Թող ուղղի և ձեր գալիք կյանքը հգոր և ողորմած Սուրբ Հոգու շնորհքով, և նրան փառք հավիտյան: Ամէն):

Դպիրներն ու ժողովուրդը ժամարարից խնդրում են.

«Յիշեսչիր եւ զմեզ առաջի անմահ Գառինն Աստուծոյ»:

(Մեզ ևս հիշիր Աստուծո անմահ Գառի առջև):

Ժամարարը պատասխանում է.

«Յիշեալ լիջիք առաջի անմահ Գառինն Աստուծոյ»:

(Հիշված կլինեք Աստուծո անմահ Գառի առջև):

Մի ուրիշ աղոթք արտասանելուց հետո, ժամարար քահանան ուղղվում է դեպի ձախ

և սարկավազի հետ սաղմոսներ ասելով՝ բեմ բարձրանում դեպի Սուրբ Սեղան:

Հասնելով խորանի առջև՝ ժամարարը բարձր ձայնով, եղանակավոր աղոթում է.

«Ի յարկի քում սրբութեան. եւ ի տեղւոջ փառաբանութեան, հրեշտակաց բնակարանիս եւ մարդկան քաւարանիս...» և այլն.

(Քո սուրբ հարկի տակ և փառաբանութեան տեղում հրեշտակների այս բնակարանում և մարդկանց այս քավարանում...):

Այս աղոթքը վերջացնելուց հետո՝ մեծ վարագույրը փակվում է, և դպիրները սկսում են ծանր եղանակներով Մեղեդի կամ Տաղ երգել:

ՀԱՌԱՋԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Մեղեդիները երգվելու ընթացքում, ժամարար քահանան ցածրաձայն կարդում է Ս. Գրիգոր Նարեկացու երկու աղոթքները՝ Խորհրդատետրի միջից, որ դրված է խորանի առջև:

Այս միջոցին, որ ավելի քան տասը բույկ է տևում, աղոթասեր հավատացյալը կարող է ինքը ևս ծածուկ աղոթել «Հավատով խոստովանիմ»-ը կամ որևէ այլ աղոթք, մինչ մեղեդու ավարտը:

Ժամարար քահանան, Ս. Գրիգոր Նարեկացու աղոթքները կարդալուց հետո, դնում է սպասը, այսինքն՝ որոշ աղոթքներ արտասանելով, նվիրյալ հացն (նշխարը) ու գինին պատրաստում է սկիհի մեջ՝ գինին լցնելով սկիհի մեջ, իսկ նշխարը գետեղելով մաղզմայի (փոքր մետաղյա ափսե) վրա: Մաղզման դնում է սկիհի վրա, և սկիհը սքողում մաքուր և զարդարուն, աշխատված ծածկոցով: Երեք անգամ խաչակնքում է սկիհը, երեք անգամ ասելով.

«Հոգին Սուրբ եկեացէ ի քեզ, եւ զօրութիւն բարձրելոյն հովանի լիցի ի վերայ քո»:

(Սուրբ Հոգին պիտի գա քեզ վրա և բարձրյալ զորութիւնը հովանի պիտի լինի քեզ վրա):

Բացվում է վարագույրը, ժողովուրդը ոտքի է կանգնում, դպիրները սկսում են երգել խնկարկուծյան շարականը: Ժամարար քահանան բուրվառը ձեռքին, խնկարկելով բեմից իջնում է ներքև և շրջում ժողովրդի մեջ ու կրկին վեր բարձրանում՝ միշտ խնկարկելով:

Սուլյն խնկարկուծյունը խորհրդանշում է Հիսուսի երկնքից իջնելը, աշխարհի վրա մարդկանց մեջ շրջելն ու կրկին երկինք բարձրանալը:

ԵՐԵՒԱՅԻՑ (ՉՍԿՐՏՎԱԾՆԵՐԻ) ՊԱՏԱՐԱԳ

Երբ արդեն քահանան բարձրացել է Ս. Սեղանի առջև, դպիրները շարականը վերջանում է, և սարկավազի «Օրհնեա՛, Տէր»-ին ժամարարը պատասխանում է.

«Օրհնեալ թագաւորութիւնն Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, այժմ եւ միշտ, եւ յաւիտեանս յաւիտենից: Ամէն»:

(Օրհնյալ լինի Հոր և Որդու և Սուրբ Հոգու թագավորութիւնը. այժմ և միշտ և հավիտյանս հավիտենից: Ամէն):

Այս վայրկյանից սկիզբ է առնում Ս. Պատարագի առաջին մասը, որ կոչվում է «Երեխալից պատարագ»:

Դպիրները հավուր պատշաճի ժամամուտ են երգում, որից հետո սարկավազը կրկին բարձր ձայնով, քահանային դարձած՝ խնդրանքի շեշտով ասում է. «Օրհնեա՛, Տէր»:

Դրանից հետո սարկավազը շատ անգամներ պիտի կրկնի սուլյն «Օրհնեա՛, Տէր»-ը: Ամեն անգամ, երբ քահանան բարձրաձայն ասելու աղոթք ունենա, նախապես սարկավազն

է, որ նրան պիտի դիմի «Օրհնեա՛, Տէր»-ով:

Ի՞նչ իմաստ ունի, ուրեմն, սարկավագի «Օրհնեա՛, Տէր»-ը:

Արդեն ասացինք, որ ժամարար կամ պատարագիչ քահանան Քրիստոսի ներկայութիւնն է խորհրդանշում:

Ինչպես որ Քրիստոս մարդկանց մեղքերի համար միջնորդ եղավ Աստուծո առաջ և ազոթեց այդ մեղքերի թողութեան և հոգիների փրկութեան համար, այնպես էլ Ս. Խորանի առջև կանգնած պատարագիչը, իբրև թե երկինք բարձրացած լինի, Աստուծո առաջ բարեխոսում է եկեղեցու մեջ եղող ժողովրդի համար: Իսկ սարկավագը, որ ինքն էլ իր կարգին միջնորդ է քահանայի և ժողովրդի միջև ու նաև՝ ժողովուրդը առաջնորդող ուսուցիչ, իբրև այդպիսին, ուրեմն, ժողովրդի պաղատանքների թարգմանն է հանդիսանում: Ահա, ուրեմն, բոլոր այդ խնդրանքներին ընթացք տալով՝ սարկավագը իր ձայնով քահանային լսելի է դարձնում այդ խնդրանքները, երկրից դեպի երկինք ուղղված մի ձայն, որ աղերսում է... «Օրհնեա՛, Տէր»: Սարկավագը ուզում է ասել պատարագիչ քահանային. «Տեր, դու, որ այս պահին Քրիստոսի

ներկայութիւնն էս խորհրդանշում, օրհնիր մեզ և մեր ազոթքները ներկայացրու Աստուծո առաջ»:

Քահանան լսում է սարկավագի ձայնը և տալիս իր օրհնութիւնը. «Օրհնութիւն եւ փառք Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգոյն Սրբոյ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտեանից: Ամէն»: Եվ ապա հուզիչ ձայնով ավելացնում. «Խաղաղութիւն ամենեցուն»-ը:

Ժողովուրդը (դպիրները) հասկանալով, որ իր խնդրանքը ընդունվեց և սարկավագի կողմից խնդրված օրհնութիւնը տրվեց իրեն, գոհունակութեամբ պատասխանում է.

«Եւ ընդ հոգոյդ քում» (Եվ քո հոգու համար):

Սարկավագը ավելացնում է.

«Աստուծոյ երկրպագեցուք» (Աստուծո երկրպագե՛նք):

Իսկ ժողովուրդը ամբողջացնում է միտքը.

«Առաջի քո, Տէր» ասելով, այսինքն՝ Տեր, քո առջև ենք երկրպագում:

Որպես հետևանք սարկավագի և ժողովորդի խնդրանքի, այժմ քահանան ազոթում է այս խոսքերով.

«Տէր Աստուած մեր, որոյ կարողութիւնդ անքնին է եւ փառքդ անհասանելի, որոյ ողորմութիւնդ ան-

չափ է գթութիւնդ անքաւ: Դու ըստ առատ մարդասիրութեանդ քում անայեա՛ց ի ժողովորդս քո եւ ի տաճարս յայս սուրբ: Եւ արա՛ ընդ մեզ եւ ընդ աղօթակիցս մեր առատապէս գողորմութիւն քո եւ գգթութիւն: Զի քեզ վայել է փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ, այժմ եւ միշտ. եւ յաւիտեանս յաւիտենից: Ամէն»:

(Տեր Աստված մեր, կարողությունդ անքանելի է և փառքդ անհմանալի, ողորմությունդ անչափ է և գթությունդ անքաւ: Դու քո առատ մարդասիրությամբ նայիր քո ժողովրդիս և այս սուրբ տաճարին: Մեզ ու մեր աղօթակիցներին առատապէս պարգևիր քո ողորմությունն ու գթությունը: Որովհետև քեզ վայելում է փառք, իշխանություն և պատիւ. այժմ և միշտ և հավիտյանս հավիտենից. ամեն):

Այս աղոթքից հետո մինչ դպիրները երգում են հավուր պատշաճի՝ ճաշու Սաղմոսն ու Շարականը, քահանան ծածուկ, այսինքն՝ ցածր ճայնով, իր աղոթքներն է շարունակում՝ խնդրելով Աստուծո օրհնութիւնը, ողորմութիւնն ու գորութիւնը հավատացյալ և հուսացյալ հոգիների համար:

Քահանան Ս. Ավետարանը վերցնում է ձեռքը: Երբ դպիրները արդեն վերջացնում են իրենց երգը, սարկավազը ժողովրդի ու-

շաղրութիւնը հրավիրում է «Պոսլիումէ»՝ գոչելով, որ հունարեն լեզվով նշանակում է լսեցե՛ք, կամ՝ ուշաղրութիւն դարձրե՛ք, և կամ ուղիղ նայեցե՛ք դեպի վեր: Այս հրավերը տեղին է, որովհետև այս պահին, սարկավազը Ս. Ավետարանը քահանայի ձեռքից առնելով, այն բարձր բռնած, Ս. Սեղանի շուրջը՝ հյուսիսային կողմից դալիս է հարավային կողմ:

Սույն վերաբերումի ընթացքում ժողովուրդն ու դպիրները երեք անգամ երգում են.

«Սուրբ Աստուած, սուրբ եւ հզօր, սուրբ եւ անմահ, որ խաչեցար վասն մեր ողորմեա՛ մեզ»:

(Սուրբ Աստված, սուրբ և հզոր, սուրբ և անմահ, որ խաչվեցիր մեզ համար, ողորմիր մեզ):

Այս աղոթքը կոչվում է «Երեքսրբեան», կամ հունարեն բառով՝ «trisaghion», որ նույն նշանակութիւնն ունի:

Հույն Օրթոդոքս Եկեղեցին «Երեքսրբեան»-ը երգում է առանց «որ խաչեցար վասն մեր»-ի և այդ հավելվածի մեջ ուզում է տեսնել մեր Եկեղեցու ոչ-ուղղափառութեան ապացույցներից մեկը: Ամեն անգամ, որ Հույն Եկեղեցու հետ միանալու փորձեր են

եղել անցյալի մեջ, նրանց պայմաններից մեկն էլ «Երեքսրբեան»-ի փոփոխութիւնն է եղել, մի բան, որ մեր Եկեղեցին միշտ մերժել է՝ իր ճիշտ տեսակետի վրա հաստատ համոզում գոյացրած լինելով:

ժողովուրդը, որ լսել է «Պոսխումէ» ազդարարութիւնը և այժմ տեսնում է Ս. Ավետարանը, որ սարկավազը բարձր բռնելով՝ կատարում է վերաբերումը, Ավետարանը, որ Հիսուսի աստվածութիւնն է պատմում, բնական վերացումով գոչում է. «Սուրբ Աստուած, սուրբ և հօր, սուրբ և անմահ» ու ավելացնում՝ «որ խաչեցար վասն մեր» որով ուզում է ասել՝ թեև սուրբ, հզոր ու անմահ Աստված ես դու, և փրկիչը մարդկութեան, սակայն, այդ իսկ նպատակով՝ մարդ եղար, հավասարվեցիր մեզ և, նույնիսկ, անարգ մահը կամովին ընդունեցիր խաչի վրա, միշտ մեզ համար. արդ՝ այդ այնքան անսահման խոնարհութեանդ համար ողորմիր մեզ:

«Դո՛ւ, Տէ՛ր, ընկա՛լ ի բերանոյ մեղաւորացս զերեքսրբեան օրհնութիւնս եւ պահեա՛ զմեզ քոյիմ քաղցրութեամբ. թո՛ղ մեզ զամենայն յանցանս մեր զկամայ եւ զակամայ: Սրբեա՛ զհոգի եւ զմիտս մեր, եւ շնորհեա՛ սրբութեամբ պաշտել զքեզ զամենայն

աւորս կենաց մերոց, բարեխօսութեամբ սրբուհոյ Աստուածածնի եւ ամենայն սրբոց քոց, որք յախտեցից քեզ հաճոյացան»:

(Դո՛ւ, ո՛վ Տէր, ընդունիր մեր՝ մեղավորներիս բերանից այս երեքսրբեան օրհնությունը և պահիր քո քաղցրությամբ: Ներիր մեզ մեր կամա և ակամա բոլոր հանցանքները, մաքրիր մեր հոգին ու միտքը և շնորհիր, որ մեր կյանքի բոլոր օրերին սրբությամբ պաշտենք քեզ, բարեխոսությամբ սրբուհի Աստվածածնի և քո բոլոր սրբերի, որոնք հավիտենից քեզ հաճելի եղան):

«Երեքսրբեան»-ից հետո սարկավազը սկսում է «համաշխարհական քարոզը»՝ բարձր, սակայն միաժամանակ, մեղմ, հուզիչ ձայնով:

Չէ՞ որ պատարագիչ քահանան Աստուծո առաջ բարեխոսում և աղոթում է ժողովրդի համար: Ուրեմն, սարկավազը լավ իմանալով այս պարագան, դիմում է ժողովրդին՝ նրան ասելու, սովորեցնելու, թե այս պահին ի՛նչ աղոթք կարող է արտասանել և ի՞նչ կարող է խնդրել Աստուծոց:

«Եւ ես խաղաղութան զՏէր աղաչեսցուք»: (Եվ խաղաղության համար ևս աղաչենք Տիրոջը):

Արդ՝ նախ խաղաղութիւնն խնդրեցեք,

պատվիրում է սարկավազը և ավելացնում. «Վասն խաղաղութեան ամենայն աշխարհի» այսինքն՝ ոչ միայն մեր անձի խաղաղության, այլ ամբողջ աշխարհի խաղաղության համար:

Սարկավազը իր պատվերները շարունակելով՝ աղոթեցեք, ասում է, սրբերի, մեր հայրապետի, վարդապետների, քահանաների, հանգուցյալ հոգիների համար և այլն: Ամեն մեկին ժողովուրդը (դպիրները) պատասխանում է. «Տէր, ողորմեա՛»-ով: Սույն քարոզը վերջանում է մի հրավերով, որ ամեն մարդ աղոթի իր համար և, նաև՝ ամեն մեկը մյուսների համար՝ անկեղծ ու եղբայրական սիրով տոգորված:

Քահանայի բազկատարած, կարճ աղոթքից հետո կրկին լսվում է սարկավազի «Օրհնեա, Տէր»-ը: Քահանան այս անգամ բարձր ձայնով գոչում է.

«Ձի ողորմած եւ մարդասէր եւ Աստուած գոլով, եւ քեզ վայել է փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ, այժմ եւ միշտ...»:

(Որովհետև՝ Աստուած լինելով, ողորմած և մարդասէր եւ, և քեզ վայելում է փառք, իշխանություն և պատիւ, այժմ և միշտ...):

Երգերը և շարժումները ընդհատվում են: Սովորաբար դպիրներից մեկը գալիս է դասի մեջտեղը և գրակալի վրա դրված մեծ գրքի միջից (որ կոչվում է ձաշոց) հատվածներ է կարդում այդ օրվա հատուկ մարգարեներից և Պողոս առաքյալի թղթերից (նամակներ): Այդ ժամանակ ժողովուրդը նստում և լսում է:

Մարգարեներից և առաքյալներից ընթերցումներ են լինում, նախ՝ որպեսզի ժողովուրդը լսի բարի հորդորներ ու խրատներ, բայց նաև՝ որպեսզի Հիսուս Քրիստոսի նախագուշակները և, ապա վկաները հիշվեն: Ուրովհետև, ինչ որ մարգարեները գուշակեցին, առաքյալները ճշմարտապես տեսան ու լսեցին, և, հետևաբար, նրանք Հիսուսի կյանքի ու խոսքի կենդանի վկաները դարձան:

Դպիրի ընթերցումը ավարտվելուց հետո նախասարկավազը ուժեղ ձայնով գոչում է. «Օրթի», այսինքն՝ ոտքի ելեք (հունարեն բառ):

Պատարագիչ քահանան «Խաղաղութիւն ամենեցուն»-ով խաչակնքում է ժողովրդին, իսկ դպիրները (ժողովուրդը) պատասխանում են. «Եւ ընդ հոգւոյդ քում»-ով, այսինքն՝

Թե այդ խաղաղությունը, որ տալիս ես մեզ, նաև քո հոգու համար թող լինի:

Նախասարկավագը կրկին պատվիրում է.

«Երկիրդաճութեամբ լուարուք»:

(Երկյուղաճութեամբ լսեցեք):

Սարկավագը, Ս. Ավետարանը ձեռքին, դառնում է ժողովրդի կողմը և հայտնում, թե որ ավետարանիչից պիտի կարգա, օրինակ՝ «Սիրոյ Աւետարանիս Յիսուս Քրիստոսի որ ըստ Մատթէոսի»:

(Հիսուս Քրիստոսի Սուրբ Ավետարանից, որ գրվել է Մատթէոսի կողմից):

Դպիրները, որպես ժողովրդի կողմից գոհունակութեան արտահայտություն, փառք են տալիս այս վայրկյանին ձայնելով. «Փառք քեզ, Տէր Աստուած մեր»:

Նախասարկավագը կրկին հրավիրում է ժողովրդի ուշադրությունը «Պոսիսումէ»-ով, որպեսզի ամեն մարդ պատրաստ լինի աստվածային խոսք լսելու, իսկ դպիրները ժողովրդի կողմից պատասխանում են. «Ասէ Աստուած», այսինքն թե՛ Աստված հիմա կարող է խոսել, պատրաստ ենք, մոտ ենք նրան ու լսում ենք:

Չմոռանանք ասել, որ Ավետարանը կար-

դալու ժամանակ ժողովուրդը պետք է ոտքի կանգնի. Հէ՞ որ նախասարկավագը նախապես ասել էր՝ Ոտքի ելեք:

Ավետարանի ընթերցումը նպատակ ունի հիշեցնելու ժողովրդին այն առատ ու անչափ սերը, որ Աստված ունեցավ մարդկանց հանդեպ և աշխարհ առաքեց իր կենդանի խոսքը՝ իր Որդուն, որ մեզ բերեց հոգու խաղաղություն: Եվ իր տեսակ-տեսակ տնօրինություններով, իր խոսքերով, իր վարդապետություններով, իր կատարած գործերով, բայց, մանավանդ, իր խաչելութեամբ ու հրաշափառ հարությունով մեզ անհունորեն երախտապարտ թողեց:

Իսկ այդ բոլորը մեզ պատգամողը Ավետարանն է. որից հատվածներ են կարգացվում ամեն պատարագի:

Ահա դերա համար է, որ, Ավետարանի ավարտին, ժողովուրդը իր երախտագիտությունն է հայտնում դպիրների հաղթական երգով. «Փառք քեզ, Տէր Աստուած մեր»:

Սարկավագը, Ս. Ավետարանը ձեռքին, դառնում է դեպի խորանը, պատարագիչ քահանայի կողքին ու բարձր ձայնով արտասանում է «Հաւատոյ Հանգանակը»: Հոգեկան

ոգևորյալ այս պահին է, որ հավատացյալը խոստովանում է իր ուղիղ և ճշմարիտ հավատքի դավանությունը:

Չմոռանանք, միաժամանակ, որ արարողությունները ընթացքը մեզ ավելի է մոտենցնում պատարագի Ս. Խորհրդին, և, հետևաբար, ներելի չէր լինի, որ հավատացյալները ներկա գտնվեին այդ աստվածային խորհրդին՝ առանց նախապես քրիստոնեական հավատքի հանգանակը ընդունած և խոստովանած լինելու:

Եվ ահա այդ է, որ կատարվում է այժմ «Հաւատամք»-ի բարձր և հանդիսավոր արտասանութեամբ, որպես մի սրբազան ուխտ, երգում, որին բոլոր ներկաները մասնակցում են ձեռնամած:

«Հաւատոյ Հանգանակը» կոչվում է նաև «Նիկիական հանգանակ», որովհետև խմբագրված է Նիկիայի (Nicea) մեջ տեղի ունեցած առաջին եկեղեցական տիեզերական ժողովի ընթացքին, 325 թվականին: Այդ ժողովին մասնակցել է նաև Հայաստանյայց եկեղեցին՝ պատգամավոր ուղարկելով Ս. Գրիգոր Լուսավորչի որդուն՝ Ս. Արիստակես կաթողիկոսին, երբ Գրիգոր Լուսավորչի որդուն՝

Ս. Արիստակես կաթողիկոսին, երբ Գրիգոր Լուսավորչի տակավին ապրում էր խոր ծերութեան մեջ՝ եկեղեցու ղեկավարությունը Արիստակեսին փոխանցած լինելով:

«Հաւատամքի» մեջ եկեղեցին հայտարարում է քրիստոնեական հավատքի հիմնական դավանանքը՝ Աստուծո, Աստուծո Որդի Քրիստոսի և Սուրբ Հոգու մասին, այսինքն՝ Սուրբ Երրորդության նկատմամբ: Ուրիշ եկեղեցիներ, հետագայում, սույն հանգանակը փոփոխությունների և կրճատումների են ենթարկել: Հայ եկեղեցին, որպես ավանդապահ եկեղեցի, այն պահ է նույնութեամբ՝ վերջավորությունը միայն ավելացնելով Ս. Գրիգոր Լուսավորչի. «Իսկ մեք փառաւորեսցուք...»-ը:

Մեր եկեղեցին էլ «Հաւատամքի» ավելի երկար մի ձև ունի, որ գործածվում է ուրիշ առիթներով, սակայն բուն «Նիկիական» խմբագրությունը Ս. Պատարագի մեջ կարդացվածն է, որ ստորև արտահայտում ենք ամբողջությամբ:

Ուրեմն, «Փառք քեզ, Տէր Աստուած մեր»-ից անմիջապես հետո սարկավազը Ավետարանը բարձրացրած, երեսը դեպի խորանը, արտա-

սանուժ է «Հաաստոյ Հանգանակը», մինչ ժողովուրդը հոտնկայս և ձեռնամած ունկնդրուժ է:

«Հաաստամք ի մի Աստուած, ի Հայրն ամենակալ, յարարիչն երկնի եւ երկրի, երեւելեաց և աներեւութից:

Եւ ի մի Տէր Յիսուս Քրիստոս, յՈրդին Աստուծոյ, ծնեալն յԱստուծոյ Հօրէ միածին, այսինքն՝ յԷութենէ Հօր:

Աստուած յԱստուծոյ, լոյս ի լուսոյ, Աստուած ճշմարիտ յԱստուծոյ ճշմարտէ՝ ծնունդ եւ ոչ արարած:

Նոյն ինքն ի բնութենէ Հօր, որով ամենայն ինչ եղև յերկինս եւ ի վերայ երկրի, երեւելիք եւ աներեւութից:

Որ յաղագս մեր՝ մարդկան, եւ վասն մերոյ փրկութեան իջեալ յերկնից՝ մարմնացաւ, մարդացաւ, ծնաւ կատարելապէս ի Մարիամայ սրբոյ Կուսէն՝ Հոգւովն Սրբով:

Որով էառ մարմին, հոգի եւ միտք եւ զամենայն, որ ինչ է ի մարդ ճշմարտապէս եւ ոչ կարծեօք:

Չարչարեալ, խաչեալ, թաղեալ, յերրորդ աւուր յարուցեալ, ելեալ ի յերկինս նովին մարմնովն՝ նստաւ ընդ աջմէ Հօր:

Գալոց է նովին մարմնովն եւ փառօք Հօր՝ ի դատել զկենդանիս եւ զմեռեալս, որոյ թագաւորութեանն ոչ գոյ վախճան:

Հաաստամք եւ ի Սուրբ Հոգին, յանեղն եւ ի կատարեալն, որ խօսեցաւ յօրէնս եւ ի Մարգարէս եւ յԱւետարանս:

Որ Էջն ի Յորդանան, քարոզեաց զԱռաքեալսն եւ բնակեցաւ ի սուրբսն:

Հաաստամք եւ ի մի միայն Ընդհանրական եւ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցի:

Ի մի մկրտութիւն, յապաշխարութիւն, ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց, ի յարութիւն մեռելոց, ի դատաստանն յաւիտենից՝ հոգոց եւ մարմնոց, յարքայութիւնն երկնից եւ ի կեանսն յաւիտենականս:

Իսկ որք ասենն՝ Էր երբեմն, յորժամ ոչ էր Որդին, կամ՝ Էր երբեմն, յորժամ ոչ էր Սուրբ Հոգին, կամ թէ՛ յոչ էից եղեն, կամ յայլմէ Էութենէ, ասեն, լինել զՈրդին Աստուծոյ եւ կամ զՍուրբ Հոգին. եւ թէ փոփոխելիք են կամ այլալիք, զայնպիսին ճշտել Կաթողիկէ եւ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցի»:

(Հավատում ենք մեկ Աստուծո, ամենակալ Հորը, որ արարիչն է երկնքի և երկրի, տեսանելիների և անտեսանելիների: Եվ մեկ Տէր Հիսուս Քրիստոսի, Աստուծո Որդուն, ծնված Հայր Աստծուց միածին, այսինքն Հոր էությունից: Աստված Աստծուց, լոյսն՝ լոյսից, ճշմարիտ Աստված, ճշմարիտ Աստծուց, ծնունդ և ոչ արարած: Նոյն ինքը Հոր բնությունից, որով եղավ ամեն ինչ, ինչպես երկնքում, այնպես էլ երկրի վրա՝ տեսանելի և անտեսանելի: Որ մեր՝ մարդկանց և մեր փրկության համար իջնելով երկնքից՝ մարմ-

նացալ, մարդացալ, կատարելապէս ծնվեց սուրբ Կույս Մարիամից՝ Սուրբ Հոգով: Որով առաւ մարմին, հոգի և միտք և ամեն ինչ, որ կա մարդու մեջ, ճշմարտապէս և ո՛չ կասկածով: Չարչարվեց, խաչվեց, թաղվեց, երրորդ օրը հարութիւն առաւ, նույն մարմնով բարձրացաւ երկինք և նստեց Հոր աջ կողմում: Պիտի գա նույն մարմնով և Հոր փառքով՝ դատելու կենդանիների և մեռածների, որի թագաւորութիւնը վախճան չունի: Հավատում ենք նաև Սուրբ Հոգուն, անստեղծ և կատարյալ, որ խոսեց Օրենքի, Մարգարեների և Ավետարանների մեջ: Որ իջաւ Հորդանանում, քարոզեց առաքյալների և բնակվեց սրբերի մեջ:

Հավատում ենք նաև միակ, Ընդհանրական և Առաքելական Սուրբ Եկեղեցուն:

Մեկ մկրտության, ապաշխարության, մեղքերի քափության և թողության, մեռելների հարության, հոգիների և մարմինների հավիտեանական դատաստանի, երկնքի արքայության և հավիտեանական կյանքի:

Իսկ նրանք, ովքեր ասում են, թե կար ժամանակ, որ Որդին չկար, կամ կար ժամանակ, որ Սուրբ Հոգին չկար, կամ թե ոչնչից ստեղծվեցին, կամ ասում են թե՛ Աստուծո Որդին և Սուրբ Հոգին ուրիշ էությունից են եղել և կամ փոփոխական են կամ այլայլելի, այնպիսիներին զգովում է Ընդհանրական և Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին):

«Իսկ մեք փառաւորեցուք, որ յառաջ քան զյաիտեանս, երկիրպագանելով Սրբոյ Երրորդութեան եւ Միոյ Աստուածութեան՝ Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, այժ եւ միշտ եւ յաւտեանս յաիտենից: Ամեն»:

(Իսկ մենք ժամանակներից առաջ եղածին փառաւորում ենք երկրպագելով Սուրբ Երրորդութեանը և մեկ Աստուածութեանը Հոր և Որդու և Սուրբ Հոգու, այժմ և միշտ հավիտյանս հավիտենից: Ամեն):

«Նիկիական հանգանակը» արտասանելով՝ ժողովուրդը խոստովանած է լինում ուղիղ հավատքի դավանանքը, և, ուրեմն, այժմ կարող է արժանի լինել աստվածային խորհրդին մոտենալու, Սուրբ Պատարագի մատուցմանը ներկա գտնվելու:

«Հաւատամք»-ից հետո նորից սարկավազն է, որ սկսում է «Խաղաղականք» կոչված երկար քարոզը, որով ժողովրդին պատվիրում է, այժմ ինչ պետք է խնդրի Աստուծուց: Միաժամանակ պատարագիչ քահանան էլ աղոթում է ծածուկ և ժողովրդի համար խնդրում այն, ինչ որ սարկավազը հանձնարարում է խնդրել ժողովրդին:

Ահա սարկավագի խոսքերը՝ ուղղյալ ժողովրդին.

«Եւ եւս խաղաղութեան զՏէր աղաչեսցուք», *այսինքն՝ և խաղաղութեան համար ևս աղաչենք Տիրոջը, որին ժողովուրդը (զպիրները) պատասխանում է «Տէր, ողորմեա՛»-ով:*

Սարկավազը շարունակում է.

«Եւ եւս հաւատով աղաչեսցուք եւ խնդրեսցուք ի Տեառնէ Աստուծոյ եւ ի Փրկչէն մերմէ Յիսուսէ Քրիստոսէ ի ժամուս պաշտաման եւ աղօթից, զի արժանի ընդունելութեան արասցէ, լուիցէ Տէր ձայնի աղաչանաց մերոց, ընկալցի զխնդրուածս սրտից մերոց, թողցէ զյանցանս մեր, ողորմեսցի ի վերայ մեր: Աղօթք մեր եւ խնդրուածք յամենայն ժամ մտցեն առաջի մեծի Տէրութեան Նորա: Եւ Նա տացէ մեզ միաբան միով հաւատով եւ արդարութեամբ վաստակել ի գործ բարիս, զի զողորմութեան զշնորհսն իր արասցէ ի վերայ մեր:

Տէրն ամենակալ կեցուցէ եւ ողորմեսցի»:

(Եվ ևս հավատքով աղաչենք և խնդրենք Տէր Աստուծոց և մեր Փրկչից՝ Հիսուս Քրիստոսից այս պաշտումի և աղօթքի ժամին, որ ընդունելության արժանի անի, Տէրը լսի մեր աղաչանքները, ընդունի մեր սրտի խնդրանքները, թողություն տա մեր հանցանքներին և ողորմի մեզ: Մեր աղօթքներն ու խնդրանքները ամեն ժամանակ մուտք գործեն նրա Տէրության առաջ: Եվ Նա շնորհք կտա մեզ միաբան մեկ հավատքով և արդարությամբ բարի գործեր կատարելու: Որպեսզի իր ողորմության շնորհները բերի

մեզ վրա: Ամենակալ Տէրը թող ապրեցնի և ողորմի):
Ժողովուրդը (զպիրները) պատասխանում է.

«Կեցո՛, Տէր» (Ով Տէր, ապրեցրու մեզ):

Սարկավազը շարունակում է քարոզը.

«Չժամ սուրբ պատարագիս եւ զառաջիկայ օրս խաղաղութեամբ անցուցանել ի Տեառնէ խնդրեսցուք»:

(Տիրոջից խնդրենք, որ այս սուրբ պատարագի ժամը և զայիք օրը խաղաղությամբ անցկացնենք):

Ժողովուրդը խնդրում է.

«Շնորհեա՛, Տէր» (Ո՛վ Տէր, շնորհի՛ր):

Սարկավազը՝

«Ջքատութիւն եւ զթողութիւն յանցանաց մերոց ի Տեառնէ խնդրեսցուք»:

(Մեր հանցանքների քավությունն ու թողությունը խնդրենք Տիրոջից):

Ժողովուրդը խնդրում է.

«Շնորհեա՛, Տէր» (Ո՛վ Տէր, շնորհի՛ր):

Սարկավազը՝

«Զսրբոյ խաչին մեծ եւ կարող զօրութիւնն յօգնութիւն անձանց մերոց ի Տեառնէ խնդրեսցուք»:

(Սուրբ խաչի մեծ ու կարող զօրությունը մեր անձերի օգնության համար խնդրենք Տիրոջից):

Ժողովուրդը խնդրում է.

«Շնորհեա՛, Տէր» (Ո՛վ Տէր, շնորհի՛ր):

Սարկավազը՝

«Եւ եւս միաբան վասն ճշմարիտ եւ սուրբ հաւատոյս մերոյ զՏէր աղաչեսցուք»:

(Նաև մեր ճշմարիտ ու սուրբ հավատքի համար միաբանության աղաչենք Տիրոջը):

Ժողովուրդը աղոթում է.

«Տէր, ողորմեա՛» (Ո՛վ Տէր, ողորմի՛ր):

Սարկավազը՝

«Զանձինս մեր եւ զմիմեանս Տեառն Աստուծոյ ամենակալին յանձն արասցուք»:

(Մեր անձերն ու իրար հանձնենք ամենակալ Տէր Աստծուն):

Ժողովուրդը հաստատելով նույն գաղափարը կրկնում է.

«Քեզ Տեառնդ յանձն եղիցուք»:

(Քեզ, Տիրոջդ ենք հանձնվում):

Սարկավազը՝

«Ողորմեա՛ց մեզ, Տէր Աստուած մեր, ըստ մեծի ողորմութեան քում, ասասցուք ամենեքեան միաբանութեամբ»:

(Մեր Տէր Աստված, ողորմիր մեզ քո մեծ ողորմությամբ, բոլորս ասենք միաբանությամբ):

Ժողովուրդը (գպիրները) պատասխանում է.

«Տէր, ողորմեա՛, Տէր, ողորմեա՛, Տէր, ողորմեա՛»:

(Տե՛ր, ողորմի՛ր, Տե՛ր, ողորմի՛ր, Տե՛ր, ողորմի՛ր):

Սուլյն երկար քարոզից հետո քահանան էլ, որ իր ծածուկ աղոթքը վերջացրել է արդեն, բարձր ձայնով ասում է.

«Որպեսզի արժանատր եղիցուք գոհութեամբ փառատրել զքեզ ընդ Հօր եւ Սուրբ Հոգուդ, այժմ եւ միշտ եւ յաիտեանս յաիտենից: Ամէն»:

(Որպեսզի արժանավոր լինենք գոհությամբ փառավորելու Քեզ Հոր և Սուրբ Հոգու հետ. այժմ և միշտ և հավիտյանս հավիտենից. ամէն):

Եվ ժողովրդին դառնալով՝

«Խաղաղութիւն ամենեցուն»:

Այնուհետև հաջորդում է քահանայի ամենից ոգեշունչ և գեղեցիկ աղոթքներից մեկը.

«Խաղաղութեամբ քով, Քրիստո՛ս Փրկիչ մեր, որ ի վեր է քան զամենայն միտս եւ բանս. ամրացո՛ զմեզ եւ աներկիղ պահեա յամենայն չարէ: Հաւասարեա՛ զմեզ ընդ ճշմարիտ երկրպագուս քո որք հոգով եւ ճշմարտութեամբ քեզ երկիրպագանեն, վասնզի ամենասուրբ Երրորդութեան վայել է փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ, այժմ եւ միշտ եւ յաիտեանս յաիտենից: Օրհնեա՛լ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս: Ամէն: Տէր Աստուած օրհնեսցէ զամենեսեանս»:

(Քո խաղաղությամբ, ով Քրիստոս Փրկիչ մեր, որ ամեն մտքից և խոսքից վեր է, ամրացրու մեզ և անվախ պահիր ամեն չարից: Հավասարեցրու մեզ քո ճշմարիտ երկրպագուների հետ, որ հոգով և ճշմարտությամբ երկրպագում են քեզ: Որովհետև ամենասուրբ Երրորդությանդ վայելում է փառք, իշխանություն և պատիվ. այժմ և միշտ և հավիտյանս հավիտենից: Օրհնեալ Տեր մեր Հիսուս Քրիստոս: Ամեն: Տեր Աստված թող օրհնի բոլորիդ):

Այս աղոթքից հետո քահանան հանում է իր գլխի սաղավարտը, իսկ եթե եպիսկոպոս է պատարագիչը՝ խուլրը, եմփոբոնը և մյուս զարդերը:

Մինչև հիմա պատարագիչը փառավորված էր գլխին դրած սաղավարտով կամ թագով և այլ զարդերով և խորհրդանշում էր Քրիստոսի անձը: Բայց հիմա, երբ պատրաստվում է Հիսուսի մարմինն ու արյունը սեղանի վրա ընդունել, այլևս հրաժարվում է իր մինչև հիմա ունեցած ձևական զիրքից և ինքն էլ, իբրև խոնարհ մի սպասավոր, պատրաստվում է կատարել Աստուծո Որդու պատարագի ահագին խորհուրդը:

Սրանից հետո քահանան ինքն էլ մի սպասարկու է և սարկավագի օգնությունը կա-

տարում է պատշաճ արարողություններն ու խորհուրդները: Սարկավագը հետ այսու էլ ժողովրդին քարոզում և սովորեցնում է աղոթել ու խնդրել, իսկ քահանան աղոթում է ժողովրդի համար և Աստուծո առաջ ներկայացնում է նրա խնդրանքները:

ՀԱՎԱՏԱՑՅԱԼՆԵՐԻ ՊԱՏԱՐԱԳ

Մինչև այստեղ կատարված արարողությունները կազմում են Ս. Պատարագի առաջին մասը, որ «Երեխայից Պատարագ» է կոչվում, իսկ այժմ սկսվում է երկրորդ մասը՝ «Հավատացյալների Պատարագ»-ը, որ բուն պատարագն է:

Այս բանը ժողովրդին հայտնողը սարկավագն է, որ հանկարծ դառնալով ժողովրդին՝ բարձր ձայնով, անմեղունակ, սակայն հրամայական շեշտով գոչում է.

«Մի՛ որ յերեխայից, մի՛ որ ի թերահաւատից եւ մի՛ որ յապաշխարողաց եւ յանմաքրից մերձեցի յաստուածային խորհուրդս»:

(Երեխաներից, թերահավատներից, ապաշխարողներից ու անմաքուրներից ոչ մեկը չմոտենա այս աստվածային խորհրդին):

Ուրեմն սարկավագը պատվիրում է. Երեխաները, այսինքն նրանք, որ դեռևս մկրտված չեն, կամ թերահավատները, կամ ապաշխարութեան մեջ գտնվողներն ու անմա-

քուրնները, այսինքն, հոգեպես իրենք իրենց պիղծ ու մեղավոր զգացողները, չլինի որ մոտենան աստվածային խորհրդին:

Հին ժամանակներում սովորութիւնն էր, որ սարկավազի այս հրամանի վրա, իրոք, ժողովրդի մի մասը՝ նրանք, որ թերահավատ, ապաշխարութեան մեջ կամ անմաքուր էին, դուրս էին ելնում եկեղեցու ատյանից և մինչև պատարագի վերջը մնում էին գավթի մեջ, աղոթում կամ Ս. Գրքից ընթերցումներ էին կատարում: Գավթի ատյանից բաժանված էր պատով: Այսօր, այդ պատը այլև չկա, և դուրս ելնելու սովորութիւնն էլ վերացած լինելով՝ սարկավազի խոսքերը պարզապես մեր ուշադրութիւնը հրավիրելու են ծառայում. թե ահա մոտենում է աստվածային խորհրդի մեծ պահը:

Իսկ դպիրները խորհրդավոր ձայնով եղանակում են.

«Մարմին տէրունական եւ արիւն փրկչական կայ առաջի: Երկնային զօրութիւնք աներեւոյթս երգեն եւ ասեն անհանգիստ բարբառով՝ սուրբ, սուրբ, Տէր զօրութեանց»:

(Տէրունական մարմինն ու փրկչական արյունը մեր առջև է: Երկնային զօրությունները աներևութա-

բար երգում են և ասում անհանգիստ ձայնով, սուրբ, սուրբ, սուրբ, Տէր զօրությունների):

Այս խոսքերով դպիրները արդեն ասում են, թե ինչ խորհուրդ է պատրաստվում, թե ինչ զոհ կմատուցվի:

Սարկավազը ուղղվում է դեպի սրբատուն՝ Ս. Ընծաները (սկիհով) բերելու, բայց նախ դպիրներին ուղղելով իր խոսքը ասում է.

«Սաղմոս ասացէք Տեսոմ Աստուծոյ մերում, դպիրք, ձայնի քաղցրութեամբ գերգս հոգետրս»:

(Դպիրներ, մեր Տէր Աստուծոյ քաղցր ձայնով հոգևոր երգեր և սաղմոսներ ասէք):

Եվ իսկապես, դպիրները սկսում են քաղցր ձայնով հոգեշունչ տաղեր եղանակել, որ կոչվում է «Սրբասացութիւն»:

Այդ միջոցին սարկավազը, բուրվառը ձեռքին, առատորեն խնկարկում է Ս. Սեղանին, սրբատանը և, ապա դանդաղ ու հանդիսավոր շարժուձևով մոտենում է սկիհին, վերցնում է այն, ամենայն զգուշութեամբ ու երկյուղածութեամբ և բերում քահանայի մոտ:

Սրբասացութեան միջոցին քահանան բազկատարած, երկար աղոթք է կարդում ծածուկ՝ խնդրելով Աստուծոց.

«Աղաչեմ գքեզ, միայն բարերա՛ր և հեշտալուր, նայեա՛ յիս ի մեղուցեալ եւ յանպիտան ծառայս քո եւ սրբեա՛ զհոգի եւ զմիտս իմ յամենայն պղծութենէ չարին», **և նաև՝** «Մի՛ դարձուցաներ գերեսս քո յինէն եւ մի՛ մերժեր զիս ի ծառայից քոց, այլ արժանի արա մատուցանել քեզ զընծայս զայս յինէն ի մեղուցեալ եւ յանարժան ծառայէս քումմէ»:

(Աղաչում եմ քեզ, միակ բարերար և հեշտալուր, նայիր ինձ՝ քո մեղավոր և անպիտան ծառային, և սրբի՛ր հոգիս և միտքս չարի ամեն պղծությունից... Քո երեսը մի դարձրու ինձնից և մի մերժիր ինձ քո ծառայաներից: Այլ արժանի արա քեզ մատուցելու այս ընծաները՝ քո այս մեղավոր ու անարժան ծառայի կողմից):

Քահանան այս ազոթքով խնդրում է, որ Աստված իր միտքն ու հոգին սրբի ամեն տեսակ պղծությունից և նրան արժանի անի Աստծու ծառան լինելու և Ս. Ընծաները (Հիսուսի մարմինն ու արյունը) մատուցելու նրան, այսինքն՝ Աստծուն:

Սրբասացության վերջանալու ժամանակ, քահանան արդեն վերջացնում է իր ազոթքը, դառնում սարկավազին, որ արդեն մոտեցել է իրեն՝ բարձր բռնած քողարկած սկիհը:

Քահանան Ս. Սեղանը և սկիհը խնկարկե-

լուց հետո, սարկավազի հետ, փոխն ի փոխ, փառաբանական խոսքեր արտասանելով՝ վերցնում է սկիհը սարկավազից, դառնում ժողովրդին.

«Օրհնեալ եկեալ անուամբ Տեառն, օրհնություն բարձունքներում) խոսքերով խաչակնքում և նույն զգուշությամբ ու երկյուղածությամբ, ահով և դողով, ուղղվում դեպի Ս. Սեղանը, որի մեջտեղում գետեղված է սկիհը, որ պարունակում է Ս. Ընծաները:

Սրբասացությունը և վերաբերումը կատարվում են հանդիսավոր ձևով ու շարժումներով, որոնք մեր նախնիները բնորոշել են «Գեղեցիկ ու աստվածավայելուհի կարգ» բացատրությունը:

Վերաբերումից անմիջապես հետո քահանան կրկին անգամ լվանում է իր մատները, որպես մաքրության ու անարատության նշան, որովհետև սրանից հետո իր մատներով պիտի դիպչի Սուրբ Մարմնին և Արյանը:

Սա միաժամանակ մի օրինակ է ուղղյալ ժողովրդին, որպեսզի ներկաներն էլ հոգեպես սրբվեն և բացարձակ պայծառ մտքով և

մաքուր սրտով մոտենան աստվածային զոհաբերութեանը, որը պիտի կատարվի այժմ:

Սարկավազը, ինչպես ուրիշ անգամներ, այս առիթով էլ չի ուշանում հատակորեն իր պատվերները տալու՝ ժողովրդին հոգեպես պատրաստելու մեծագույն խորհրդին:

Սարկավագի խոսքերը շատ ուշագրավ են, գուցե իր արտասանած քարոզներից ամենից ներշնչվածը, ամենից կատարյալը: Մտածումի և զգացումի ազնվութեան գոհար գաղափարներն են, ճշմարտապես դաստիարակիչ և հոգեփոխիչ պատգամներ, որոնք մարդուն բարձրացնում են դեպի հոգևոր-բարոյական աշխարհի կատարները:

Ահա սարկավագի այս խոսքերը.

«Եւ եւս հաւատով եւ սրբութեամբ կացցուք յաղօթս առաջի Սրբոյ Սեղանոյս Աստուծոյ՝ ահիւ. մի՛ խղճի եւ գայթակղութեամբ, մի՛ նենգութեամբ եւ խորամանկութեամբ, մի՛ պատրանօք եւ խաբէութեամբ, մի՛ երկմտութեամբ եւ մի՛ թերահաւատութեամբ, այլ ուղիղ վարուք, պարզ մտօք, միամիտ սրտիւ, կատարեալ հաւատով, լցեալ սիրով, լի եւ առաւելեալ ամենայն գործովք բարութեան՝ կացցուք յաղօթս առաջի Սրբոյ Սեղանոյս Աստուծոյ եւ գտցուք զողորմութեան զճնորհս յաւոր Յայտնութեան եւ ի միւս ան-

գամ գալստեանն Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի: Կեցուցէ՛ եւ ողորմեսցի՛»:

(Եվ ևս հավատքով և սրբութեամբ, ահուդողով աղոթքի կանգնենք Աստուծո Սուրբ Սեղանի առջև: Ո՛չ մեղքով ու գայթակղությամբ, ո՛չ նենգությամբ, խորամանկությամբ, պատրանքով ու խաբէությամբ, ո՛չ երկմտությամբ և ո՛չ թերահավատությամբ, այլ բարի վարքով, պարզ մտքով, միամիտ սրտով, կատարյալ հավատքով, լցված սիրով, առատորեն ճիսացած ամեն տեսակի բարեգործություններով՝ աղոթքի կանգնենք Աստուծո Սուրբ Սեղանի առջև և գտնենք ողորմության շնորհը, մեր Տիրոջ և Փրկչի՝ Հիսուս Քրիստոսի Հայտնության և մյուս անգամ գալստյան օրը: Թող ապրեցնի՛ և ողորմի՛):

Ահա սարկավագը պատվիրում է ժողովրդին այսպես ազդեցել:

Եվ իրապես, ազդեցն այն ժամանակ է միայն իմաստ ու հոգեկան արժեք ստանում, երբ այն կատարվում է ոչ թե ձևի համար ի ցույց մարդկանց, այլ որպես անկեղծ և խոր ապրումի արտահայտություն: Բնական է, նույնպես ճշմարիտ և խոր պետք է լինի նաև քահանայի ազդեցիլու կերպը: Խոսքով Անձևացին հետևյալ պատվերն է տալիս քահանաներին.

«Ո՛վ այր Աստուծոյ, քահանայ սուրբ եւ պատարագիչ Քրիստոսի. յորժամ կայցես ի սպասաւորել սուրբ եւ աստուածային խորհրդոյն, մի՛ վեր ի վերոյ, միայն ծայրուք շրթանցդ զաղօթս մատուցես, զի այնպէս անպտուղք են բանք աղօթիցն. եւ ո՛չ ինչ օգտիս ի նմանէ, եւ ո՛չ միայն անօգուտ, այլ եւ ի դատապարտութիւն եւս իցէ: Այլ, ընդ շարժիլ լեզուիդ, խառնեա՛՛ր՝ զջերմութիւն սրտիդ բորբոքմամբ սիրոյ առաջի իմանալի աչացդ եւ ունենալով զայն, առ որս խօսիս»:

(Ո՛վ Աստուծո մարդ, սուրբ քահանա եւ Քրիստոսի պատարագիչ, երբ կանգնես սպասավորելու սուրբ եւ աստվածային խորհրդին, վայրիվերո, միայն շրթաներիդ ծայրով աղոթք մատուցիր, որովհետև այսպէս աղոթքի խոսքերը անպտուղ են, եւ ոչինչ չես օգտվի նրանից, եւ ոչ միայն անօգուտ, այլ դատապարտութեան արժանի է: Ուրեմն, լեզուդ շարժելիս խառնիր սրտիդ ջերմութեանը սիրո բորբոքումով քո իմացական աչքերի առաջ ունենալով նրան, որի համար ես խոսում):

Սարկավազի քարոզով, քահանան արդեն սկսում է Սուրբ Պատարագի արարողութիւնը, որով այս պահին է, որ սկիզբ է առնում բուն պատարագը, այսինքն՝ Հիսուսի մարմինն ու արյունը որպէս զոհ մատուցելու խորհուրդը: Քահանան աղոթում եւ օրհնում

է սկիհի վրա դրված նշխարը (հացը) եւ միջի գինին: Հետո սկիհի ծածկոցը բացում է կես չափով եւ բարձր ձայնով մի կարճ աղոթք է ասում. «Շնորհօք եւ մարդասիրութեամբ...», խաղաղութիւն է տալիս ժողովրդին եւ ձեռնամած, մի քիչ աջ է թեքվում՝ հայացքը առած սկիհին:

ՈՂՋՈՒՅՆ

Սարկավագի քարոզից խորապես ազդված՝ ժողովուրդը ներքին հոգեկան ուժով իր մտքերն ու զգացումները ամփոփել ու կենտրոնացրել է մատուցվելիք պատարագի խորհրդի շուրջ: Հոգեպես մաքրվել ու հասել է այն վիճակին, որ սարկավագը պահանջում է իրենից: Եվ որպես այդ հոգեկան վերացման, անարատ սիրո և սրբության զգացումի արտաքին նշան, սարկավագը թելադրում է ժողովրդին.

«Ողջուն տուք միմեանց ի համբոյր սրբութեան. եւ որք ո՛չ էք կարողք հաղորդիլ աստուածային խորհրդոյս, առ դրունս ելէք եւ աղօթեցէք»:

(Այսինքն՝ Սուրբ Համբույրով ողջուն տվեք իրար, և նրանք, որ չեք կարող հաղորդվել աստվածային խորհրդին, ելեք դռների մոտ և աղթեցեք):

Նույն սարկավագն է, որ «Ողջուն»-ը ներքև է բերում դասի մեջ կանգնած քահանաներին և դպիրներին՝ «Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ» ասելով, իսկ ողջուն ստացողը պատասխանում է. «Օրհնեալ է յայտնութիւնը Քրիստոսի»:

Ողջույնը տրվում է ժողովրդին և ամեն մի հավատացյալ այն փոխանցում է կողքինին՝ նույն խոսքերը կրկնելով, որով ամեն հավատացյալ իր հոգու մեջ խոստովանում է Քրիստոսի գաղափարի հայտնվելն ու հավատում: Այս պահը արդեն վերացման և սրբության զգացումի ամբողջացումն է. ժողովուրդը ոչ միայն իր ողջույնի համբույրով է խոստովանում, այլ նաև դպիրների հաղթական և ոգևորյալ երգերով էլ այս զմայլելի խոսքերն է ասում.

*«Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ,
Որ էնն Աստուած աստ բազմեցաւ:
Խաղաղութեան ձայն հնչեցաւ,
Սուրբ ողջունիս հրաման տուաւ:
Եկեղեցիս մի անձն եղև,
Համբոյրս յօդ լրման տուաւ:
Թշնամութիւնն հեռացաւ,
Սէրն յընդհանուրս սփռեցաւ:
Արդ պաշտօնեա՛լք բարձեալ զձայն՝
Տո՛ւք զօրհնութիւն ի մի բերան
Միասնական Աստուածութեանն,
Որում Սրովբէքն են սրբաբան»:
(Քրիստոս մեր մեջ հայտնվեց,
Աստվածէն պատեղ բազմեց:
Խաղաղության ձայն հնչեց, այս*

*Սուրբ ողջունի հրաման տրվեց:
Եկեղեցին մի անձ դարձաւ,
Համբույրը միության կապ եղաւ:
Թշնամությունը հեռացաւ,
Սէրը սփռվեց բոլորի վրա:
Արդ, պաշտոնյաներ
Ձայները բարձրացնելով՝
Միաբերան օրհնություն տվեք
Միասնական Աստվածությանը,
Որին Սերովբեները սրբաբան են):*

Ուրեմն, Քրիստոս մարդկանց հոգիների մեջ հայտնվելով, խաղաղության ձայն լսվեց, և սուրբ ողջունի, այսինքն՝ մարդկանց եղբայրության հրաման տրվեց, որով և ամբողջ եկեղեցին, ամբողջ ժողովուրդը մեկ սիրտ, մեկ հոգի դարձավ, համբույրը դարձավ միության կապը, թշնամությունը հեռացավ և սերը տարածվեց ընդհանուրիս վրա: Սարկավազը կրկին ժողովրդին հիշեցնում է, թե սուրբ խորհրդի պահը մոտ է, և, հետևաբար, ինքն էլ հուզված, դողդոջուն ձայնով ասում է.

*«Ահի կացցուք, երկիրդի կացցուք
Բարուք կացցուք եւ նայեցարուք զգուշութեամբ»:*

(Ահով, երկյուղով, բարությանը մնանք և զգուշությամբ նայենք):

Ժողովուրդը (ղպիրները) պատասխանում է.

«Առ քեզ Աստուած»: (Դեպի քեզ ենք ուղղում մեր հոգիները, ով Աստված):

Եվ ահա սարկավազը հայտարարում է.

«Պատարագ Քրիստոս մատչի Գառն Աստուծոյ»:

(Քրիստոս՝ Աստուծո Գառը մատուցվում է որպես պատարագ (զոհ)):

Քահանան դառնում է ժողովրդի կողմը և տալիս օրհնութուն այս բառերով.

«Շնորհք, սէր եւ աստուածային սրբարար զօրութիւնն Հօր եւ Որդոյն եւ Հոգւոյն Սրբոյ եղիցի ընդ ձեզ, ընդ ամենեսեան»:

(Հոր, Որդու և Սուր Հոգու աստվածային սրբարար զորությունը, սերը, շնորհքը թող լինի ձեզ՝ բոլորիդ հետ):

Սարկավազը, վերջին անգամ լինելով՝ ազդարարում է.

«Զորունս, զորունս, ամենայն իմաստութեամբ եւ զգուշութեամբ, ի վեր ընծայեցուցէք զմիտս ձեր աստուածային երկիւղի»:

(Դռները, դռները [փակեցեք] ամենայն իմաս-

տությամբ և զգուշությամբ: Զեր մտքերը դեպի վեր բարձրացրեք աստվածային երկյուղով):

Որպեսզի չլինի թե դուրս ելածները՝ թերահավատները, անմաքուրները և այլն, տեսնեն սուրբ խորհուրդը, իսկ ներսը մնացողներին էլ թելադրում է՝ աստվածային վախով ձեր մտքերը դեպի վեր բարձրացրեք: Այսինքն՝ բոլորին պատվիրում է, որ իրենց հոգու և մտքի դռները լավ փակեն և պահպանեն, որպեսզի այդ ահավոր խորհուրդի միջոցին այդ դռներից ներս չմտնի որևէ անմաքուր զգացում կամ մտածում:

Ժողովուրդը (ղպիրները) պատասխանում է.

«Ունիմք առ քեզ, Տէր ամենակալ», **այսինքն՝** «Մեր ամբողջ միտքն ու հոգին քեզ հետ են, ով ամենակալ Աստված»:

Սարկավազը՝

«Եւ զոհացարուք զՏեառնէ բոլորով սրտիւ»:

Ժողովուրդը՝

«Արժանի եւ իրաւ», **այսինքն՝** իսկապէս շատ արժանի և իրավացի է շնորհակալ լինել:

Մի ծածուկ աղոթքից հետո քահանան բարձրաձայն ասում է.

«Եւ ընդ Սերովբէսն եւ ընդ Քերովբէսն միաձայն

սրբասացութեամբ յօրհնել Առաքա, եւ համարձակապէս գոչելով աղաղակել ընդ Առսին եւ ասել»:

(Սերովբեների և Քերովբեների հետ միաձայն սրբասացութեամբ երգեր հորհնել և համարձակորեն գոչելով՝ Արանց հետ աղաղակել և ասել):

Իսկ ժողովուրդը ոգևորութեամբ ձայնակցում է այս փառաբանական խոսքերին՝ երգելով.

«Սուրբ, սուրբ, սուրբ, Տէր Զօրութեանց,

Լի՛ եմ երկինք եւ երկիր փառօք քո.

Օրհնութիւն ի բարձունս.

Օրհնեալդ, որ եկիր եւ գալոցդ ես

անուամբ Տեառն:

Ովսանա ի բարձունս»:

(Սուրբ, սուրբ, սուրբ, Զորութեանցի Տէր,

Երկինքն ու երկիրը լի՛ եմ քո փառքով,

Օրհնութիւն բարձունքներիս:

Օրհնեալդ, որ եկար և պիտի գաս

Տիրոջ անվամբ:

Օվսանա բարձունքներիս):

ԿԱՆՈՆ

«Սուրբ, սուրբ» երգելու պահին քահանան ծածուկ արտասանում է մի երկար աղոթք՝ հիշելով և փառաբանելով Աստծուն, որ երբեք չանտեսեց մարդուն և նրա մեղքերը թեթևացնելու և սրբելու մասին խորհեց, որ իր Որդուն այդ նպատակով աշխարհ ուղարկեց: Ապա հիշում է Հիսուսի կյանքը, նրա փրկագործական դերը և վերնատան մեջ վերջին ընթրիքի խորհուրդը, երբ Հիսուս հացը օրհնեց և բաշխեց իր աշակերտներին՝ «այս է իմ մարմինը» ասելով և գինին էլ տալով իբրև իր արյունը:

Այս աղոթքից հետո քահանան բացում է սկիհը, նվիրյալ հացը առնում է ձեռքը, բարձրացնում և խորհրդավոր ձայնով ասում.

«Առե՛ք, կերե՛ք. այս է Մարմին իմ, որ վսան ձեր և բազմաց բաշխի ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց»:

(Առե՛ք, կերե՛ք, ա՛յս է իմ Մարմինը, որ ձեզ և շատերի համար է բաշխում՝ մեղքերի քաւութեամբ և թողութեամբ համար):

Եվ հետո սկիհը բարձրացնելով՝

«Արբէ՛ք ի սմանէ ամենեքեան. ա՛յս է Արիւն իմ
նորոյ Ուխտի, որ յաղագս ձեր եւ բազմաց հեղանի ի
քաւութիւն և ի թողութիւն մեղաց»:

*(Խմենք սրանից բողոքոք, ա՛յս է Նոր Ուխտի իմ Ար-
յունը, որ թափվում է ձեզ և շատերի մեղքերի քա-
վութեան և թողութեան համար):*

Արանով տեղի է ունենում Ս. Պատարագի
Կանոնը, այսինքն Հիսուսի մարմինն ու ար-
յունը խորհրդանշող հացն ու գինին Աստու-
ծո՛ւ առջև որպէս զոհ է մատուցվում ի տես
ժողովրդեայն:

Այսօր էլ հացը Քրիստոսի մարմինն է, և
գինին՝ նրա արյունը, այնպէս, ինչպէս երկու
հազար տարի առաջ Հիսուս ինքն իսկ ասաց
իր աշակերտներին վերջին ընթրիքի պահին:

Ժողովուրդը (գպիրները) երգում է.

«Հայր երկնաւոր, որ գՈրդիդ քո ետուր ի մահ
վասն մեր պարտապան պարտեաց մերոց. հեղմամբ
արեան Նորա աղաչեմք զքեզ, ողորմեա՛ քո բանա-
ւոր հօտի»:

*(Ո՛վ երկնավոր հայր, որ քո Որդուն մահվան
հանձնեցիր մեզ համար՝ իբրև պարտապան մեր
մեղքերի: Նրա արյան հեղումով աղաչում ենք քեզ,
ողորմի՛ր քո բանակական հոտին, այսինքն՝ քո ժո-
ղովրդին):*

*Քահանան ծածուկ աղոթքից հետո բարձր
ձայնով աղոթում է Աստուծուն ասելով.*

«Եւ զքոյս ի քոյոց քեզ մատուցանեմք ըստ ամե-
նայնի եւ յաղագս ամենեցուն»:

Զէ՞ որ պատարագիչը Հիսուսի մարմինն
ու արյունը, իբրև զոհ մատուցում է Աստու-
ծո: Ուրեմն, իրավամբ կարող է ասել. «Ո՛վ
Աստված, Հիսուս՝ քո Որդին, որ քոնն է և
քեզանից, քո կամքով եկավ մեզ, հիմա էլ
այդ նույն Հիսուսին այս խորհրդով քեզ ենք
ընծայում, մեր և բոլորի փրկութեան հա-
մար»:

Մինչ գպիրները երգում են. «Յամենայնի
օրհնեալ ես, Տէ՛ր. օրհնեմք զքեզ, զովեմք զքեզ, գո-
հանամք զքեզ, աղաչեմք զքեզ, Տէ՛ր Աստուած
մեր», քահանան աղոթում է ծածուկ և երեք
անգամ օրհնում հացը՝ «որով զհացս օրհնեալ՝
մարմինն ճշմարտապէս արասցես Տեառն մերոյ և
Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի» ասելով, երեք ան-
գամ օրհնում է գինին՝ «Եւ զբաժակս օրհնեալ
արիւն ստուգապէս արասցես Տեառն մերոյ եւ
Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի», և երեք անգամ էլ,
միասին՝ հացն ու գինին նույն խոսքերով:
Քահանան աղերսում է, որ աստվածային ա-
ներևույթ զորութեամբ հացը (նշխարը) մար-

մին դառնա, և գինին՝ արյուն, Քրիստոսի մարմինը, Քրիստոսի արյունը՝ «որպեսզի եղիցի սա ասեմեցուն մեզ մերձեցելոցս՝ յանդատապարտութիւն, ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց»:

Այսինքն՝ թող այս հացն ու գինին իրենց էութիւնը փոխեն ճշմարտապես և ստուգապես, թող փոխարինվեն, թող վերածվեն Քրիստոսի մարմնի և արյան, որպեսզի մեզ՝ բոլոր մտեցողներին համար անդատապարտութիւն, մեղքերի քաղութիւն ու թողութիւն լինի:

Թերևս, հարցնող լինի, թե այդ խորհրդավոր աղոթքների ուժով իրապես հացը մարմնի՞ փոխարկվեց և գինին՝ արյան՞:

Բնականաբար, քիմիական տեսակետից, նշխարը հաց մնաց, ինչպես որ առաջ էր և գինին էլ՝ գինի: Սակայն չմոռանանք, որ կրոնական կյանքի մեջ ամեն ինչ խորհուրդ է և գաղափար, ոչ թե նյութական իրականութիւն:

Եկեղեցուց ներս ամեն ինչ խորհուրդ է, սիմվոլ է, ոչ քարն է քար, ոչ փայտը՝ փայտ, ոչ աղոթքը լոկ խոսք, ոչ երաժշտութիւնը՝ պարզ երգ, ոչ էլ Ս. Պատարագի հացն ու գինին՝ հաց ու գինի:

Ով որ չի կարող հոգեպես նյութական իրականութիւնից այն կողմ անցնել և դրա խորհուրդը տեսնել, նրա համար բնական է, որ հացը մնում է հաց, իսկ գինին՝ գինի: Եվ, սակայն, մարդկային հոգեկան կյանքին հատուկ երևույթ է նյութականից աննյութական իրականութեան բարձրանալը, երևույթ, որ հատուկ է, մանավանդ մարդկային մտավոր և հոգևոր աշխարհին:

Կրոնական կյանքի մեջ շատ բնական է, որ խորհուրդները կենտրոնական տեղ ունենային, որովհետև կրոնը ինքը, իր էութեամբ և բովանդակությամբ, զուտ հոգևոր երևույթ է՝ մարդկային անհատական ու ընկերային կյանքի հոգեկան-բարոյական անհրաժեշտութիւնից բխած, անհրաժեշտութիւն, որ դրսևորումն ու արտացոլումն է (*supra-structura*) կյանքի տնտեսական, հասարակական-քաղաքակրթական որոշ պայմանների:

Ճշմարիտ հավատացյալը, ուրեմն, այդ հացն ու գինին ընդունում է որպես խորհուրդներ, որոնք իր համար դառնում են մարմին և արյուն, որոնք զոհ են մատուցվում մեղքերի թողութեան և հոգիների փրկութեան համար:

Այժմ, որ զոհաբերությունը կատարվեց այդ նպատակով, ճիշտ ժամանակն է, որ ժողովուրդը Աստուծոց խնդրի այն, ինչ որ մտադրվել էր խնդրել:

Այստեղ, ուրեմն, սկսվում են խնդրանքներն ու հիշատակությունները:

ԽՆԴՐԱՆՔՆԵՐ ԵՎ ՀԻՇԱՏԱԿՆԵՐԻ ՔԱՐՈՁՆԵՐ

Նախ՝ պատարագիչ քահանան է, որ ծածուկ, հուզիչ աղոթք է արտասանում խնդրելով.

«Սովա շնորհեա՛ գւեր, զհաստատութիւն եւ զըղձալի զխաղաղութիւն ամենայն աշխարհի, սրբոյ եկեղեցոյ եւ ամենայն ուղղափառ եպիսկոպոսաց, քահանայից, սարկաւազաց, թագաւորաց աշխարհի, իշխանաց, ժողովրդոց, ճանապարհորդաց, մաւելոց, կապելոց, վտանգելոց, աշխատելոց, եւ որք ի պատերազմունս բարբարոսաց:

Սովա եւ օրոց շնորհեա՛ զբարեխառնութիւն եւ տնկոց զպտղաբերութիւն, եւ ախտացելոց ի պէսպէս ցաւս՝ փութապէս զստոյնութիւն: Սովա հանգո՛ր՝ զամենեսեան յառաջագոյն զննչեցեալսն ի Քրիստոս, զմախահարս, զհայրապետս, զմարգարէս, զառաքեալս, զվկայեալս, զեպիսկոպոսունս, զերիցունս, զսարկաւագունս եւ զքնաւ ուխտ եկեղեցոյ քոյ սրբոյ եւ զամենեսեան, որ յաշխարհական կարգէ՝ զարս և զկանայս հաւատով վախճանեալս»:

(Սրանով (այս սուրբ պատարագով) շնորհիր սեր,

հաստատություն և ըղձալի խաղաղություն ամբողջ աշխարհին, սուրբ եկեղեցուն և բոլոր ուղղափառ եպիսկոպոսներին, քահանաներին, սարկավագներին, աշխարհի թագավորներին, իշխաններին, ժողովուրդներին, ճամփորդներին, նավագնացներին, բանտարկյալներին, վտանգի ենթարկվածներին, չարչարվածներին և բարբարոսների դեմ պատերազմողներին:

Ընորհիր օդին բարեխառնություն, արտերին պտղաբերություն, տեսակ-տեսակ հիվանդություն ունեցողներին շտապ առողջություն:

Մրանով հանգիստ պարգևիր նախապես ի Քրիստոս անջածներին՝ նախահայրերին, հայրապետներին, մարգարեներին, առաքյալներին, վկաներին, եպիսկոպոսներին, քահանաներին, սարկավագներին և քո սուրբ եկեղեցու համորեն ուխտին, և բոլորին աշխարհականների դասից՝ հավատքով մեռած տղամարդկանց և կանանց):

Այս աղոթքով քահանան խնդրում է, որ Մարմնի և Արյան սուլյն խորհրդով Աստված շնորհի սեր, հավատի հաստատություն, աշխարհի խաղաղություն ու նաև խաղաղություն եկեղեցուն, ժողովուրդներին, տեսակ-տեսակ վտանգների և տառապանքների մեջ գտնվողներին և այլն: Խնդրում է նաև

օդերի բարեխառնություն, արտերի պտղաբերություն, հիվանդներին՝ առողջություն և բոլոր ննջեցյալների հոգիներին հանգիստ և ողորմություն:

Այս խնդրանքից հետո պատարագիչը սկսում է հիշատակությունների շարքը: Նախ բարձր ձայնով հիշատակում է.

«Աստուածածնի սրբոյ կուսին Մարիամու եւ Յովհաննու Մկրտչի, Ստեփաննոսի Նախավկայի եւ ամենայն սրբոց եղիցի յիշատակ ի սուրբ պատարագս, աղաչեմք»:

(Սուրբ Կոչս Մարիամ Աստվածածնի և Հովհաննես Մկրտչի, Ստեփաննոս նախավկայի և բոլոր սրբերի հիշատակը թող լինի այս սուրբ պատարագի մեջ. աղաչում ենք):

Հաջորդում են դպիրները «Յիշեա՛, Տէր, եւ ողորմեա՛»-ները, և փոխնիփոխ սարկավագը շարունակում է քահանայի սկսած հիշատակությունները:

Նախ սկսում է «Առաքելոց սրբոց, մարգարեից, վարդապետաց» ևն: Հետո հիշատակում է Հայաստանյայց եկեղեցու սուրբ հայրապետներին.

«Առաջնորդացն մերոց եւ առաջին լուսատրչացն սրբոց, Թադէոսի եւ Բարթողիմէոսի առաքելոցն, եւ

Գրիգորի Լուսավորչին, Արիստակեսի, Վրդանեսի, Յուսկանն եւ Գրիգորիսի, Ներսէսի, Սահակայ, Դանիէլի եւ Խաղայ, Մեսրոպայ վարդապետին եւ Գրիգորի Նարեկացուն, եւ Ներսէսի Կլայեցուն... եւ ամենայն սրբոց, հովուաց եւ հովուապետացն Հայաստանեայց եղիցի յիշատակ ի Սուրբ Պատարագս, առաջնայն»:

(Մեր առաջնորդների և առաջին սուրբ լուսավորիչների՝ Թադեոս և Բարթողիմէոս առաքյալների և Գրիգոր Լուսավորչի, Արիստակեսի, Վրդանեսի, Հուսիկի, Գրիգորիսի, Ներսէսի, Սահակի, Դանիէլի, Խաղի, Մեսրոպ Վարդապետի և Գրիգոր Նարեկացու և Ներսէս Կլայեցու (Շնորհալու) և Հայաստանի բոլոր սրբերի, հոգևոր հովիվների և հովվապետների հիշատակը թող լինի այս պատարագի մեջ. աղաչում ենք):

Հաջորդաբար սարկավազը նորից հիշում է.

«Միանձնացելոց սրբոց, առաքինաւեր եւ աստուածուայց» **կրօնավորներին, հետո՝** «Թագաւորաց հաւատացելոց սրբոց...» **ևն: Եվ վերջացնում է ընդհանուր «ամենայն հաւատացելոց...» հիշատակութեամբ:**

Սարկավազի քարոզի ընթացքին քահանան ծածուկ աղոթում է նույն նպատակով և

հետո բարձր ձայնով և հանդիսավոր ձևով հիշատակութեան է անում Ամենայն Հայոց Հայրապետի, Երուսաղեմի և Կ. Պոլսի Ս. Պատրիարքների, երկրի թագավորի և ժողովրդի, և նաև հայ ժողովրդի, Մայր Հայրենիքի՝ Խորհրդային Հայաստանի, որի համար խնդրում է. «Զօրացուցես եւ պահպանեսցես յամայր ամս ընդ հովանեաւ ամենագոր Աջոյ քո, ի շինութեան, ի խաղաղութեան եւ յանասանութեան»:
(Զորացնես և պահպանես բոլոր տարիներին քո ամենագոր Աջի հովանու ներքո՝ շինության, խաղաղության և անասանության մեջ):

Դպիրների «Ամէն»-ից հետո սարկավազն էլ հիշատակութեանն է անում, կրկնելով, գրեթե, այն, ինչ որ քահանան խնդրել էր:

Այդ ընթացքում քահանան, ծածուկ, շարունակում է հիշատակել ու աղոթել ժողովրդի համար՝ ուխտավորների, աղքատների, հանգուցյալների, ինչպես նաև բոլոր ապրողների բարօրութեան համար: Եվ հետո բարձր ձայնով օրհնում է ժողովրդին՝ ասելով.

«Եւ եղիցի ողորմութիւն մեծիս Աստուծոյ եւ Փրկչիս մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ընդ ձեզ, ընդ ամենեսեան»:

(Եվ մեծ Աստուծո և մեր Փրկիչ Հիսուս Քրիստոսի ողորմությունը թող լինի ձեզ և բոլորի վրա):

Այնուհետև հաջորդում է սարկավազի մինոր քարոզը՝ տեսակ-տեսակ խնդրանքներով և աղաչանքներով, որոնց ամեն մեկին դպիրները պատասխանում են «Տէր, ողորմեա՛»-ով:

Այս քարոզով վերջանում են և՛ խնդրանքները, և՛ հիշատակութունները:

Քահանան բարձրաձայն ասում է.

«Եւ տո՛ւր մեզ համարձակաձայն բարբառով բանալ զբերանս մեր, կարդալ զքեզ, երկնատրոյ Հայր, երգել եւ ասել»:

(Թույլ տուր մեզ համարձակ ձայնով բացել մեր բերանը, աղաչել քեզ, երկնավոր Հայր, երգել և ասել):

Եվ ժողովուրդը (դպիրները), որպես իր խնդրանքների փակում, երգում է Տերունական աղոթքը՝ «Հայր մեր»-ը, մինչ քահանան ծածուկ աղոթում է Աստծուն.

«... Մի տանիր զմեզ ի փորձութիւն, այլ փրկեա՛ ի չարէ եւ ասպրեցո ի փորձութենէ»:

(...Մեզ մի տար փորձութեան, այլ փրկիր չարից և ազատիր փորձությունից):

«Հայր մեր»-ից հետո քահանան խաղա-

ղություն է տալիս ժողովրդին և ծածուկ արտասանում «Խոնարհման Աղոթքը» խնդրելով Աստծուց.

«Ողորմեա՛ ժողովրդեանս, որք խոնարհեալ երկիր պագանեն առաջի Աստուածութեանդ քո» Լն:

(Ողորմիր այս ժողովրդին, որ խոնարհված երկրպագում են քո Աստվածությանը):

ՎԵՐԱՅՈՒՄ

Խոնարհման աղոթքից հետո, քահանան բարձր ձայնով ասում է.

«Քրիստոսի Յիսուսի Տէրամբ մերով, ընդ որում քեզ՝ Հոգուդ Սրբոյ եւ Հօր ամենակալի վայել է փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից: Ամէն»:

(Քրիստոսով՝ Հիսուսով մեր Տիրոջ միջոցով, որի հետ Քեզ՝ Սուրբ Հոգուն եւ ամենակալ Հորը վայել է փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ, այժմ եւ միշտ եւ հավիտյանս հավիտենից. ամէն):

Սարկավազը անմիջապէս ժողովրդի ուշադրութիւնն է հրավիրում «Պոսիսումէ»-ով, եւ քահանան մատներով Սուրբ Մարմինը բարձրացնում է վեր, այնպէս որ ժողովուրդն էլ տեսնի, ապա խորհրդավոր ձայնով ասում է. «Ի սրբութիւն Սրբոց»: (Սրբերի սրբութեան համար):

Ժողովուրդը սարկավազի ձայնից ազդված՝ երկյուզով վեր է նայում եւ տեսնում այն, ինչ որ ցանկանում էր, այսինքն՝ Սուրբ Մարմինը, որ, ինչպէս քահանան է ասում, սրբութիւնն է, բայց սրբութիւնն է նրանց համար,

որոնց հոգիները այդ պահին մաքուր են և նորացած, որոնք խոստովանությամբ, ճշմարիտ գղջմամբ և անկեղծ արտասուքով լուսավորել են իրենց հոգիների խավարը:

Ահա սրա համար է, որ քահանան ասում է. «Ի սրբութիւն սրբոց», այսինքն՝ սա սրբություն է սուրբ եղողների, ճշմարիտ հավատացյալների համար:

Եվ ժողովուրդը միաբերան աղաղակում է.

«Միայն սուրբ, միայն Տէր, Յիսուս Քրիստոս ի փառս Աստուծոյ Հօր: Ամէն»: *Այսինքն թե՛ միայն սուրբը, միայն Տերը՝ ինքը, Հիսուս Քրիստոսն է:*

Հաջորդում են քահանայի օրհնությունները.

«Օրհնեալ Հայր Սուրբ»,

«Օրհնեալ Որդիդ Սուրբ»,

«Օրհնեալ Հոգիդ Սուրբ»:

և հետո՝

«Օրհնութիւն եւ փառք Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, այժմ եւ միշտ եւ յաիտեան յաիտեանից»:

Ժողովուրդը և դպիրները սկսում են երգել.

«Ամէն: Հայր Սուրբ, Որդիդ Սուրբ, Հոգիդ Սուրբ»:

Այդ ընթացքում քահանան ծածուկ աղոթում է.

«Ով մեր Տէր Հիսուս Քրիստոս, արժանի արա մեզ ճաշակելու քո անարատ Մարմինը և պատվական Արյունը և գտնելու մեր մեղքերի թողութունը»:

Սարկավագի «Օրհնեալ Տէր» խնդրանքի վրա քահանան սուրբ մարմինն ու բաժակը կրկին վերցնում է և դառնալով ժողովրդի կողմը հորդորում է, որ հավատացյալները ճաշակեն այդ սուրբ խորհուրդը, հաղորդվեն նրանով, որովհետև նա է և՛ Կյանքը, և՛ Հույսը, և՛ Հարությունը, ինչպես նաև մեղքերի քավությունն ու թողությունը:

Ահա իր իսկ խոսքերը.

«Ի սուրբ, ի սուրբ պատուական Մարմնոյ եւ յԱրեան Տեսնոյ մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, ճաշակեսցո՛ւք սրբութեամբ, որ իջեալ ի յերկնից՝ բաշխի ի միջի մերում: Սա՛ է կեանք, յոյս, յարութիւն, քաւութիւն եւ թողութիւն մեղաց: Սաղմոս ասացէք Տեսնոյ Աստուծոյ մերոյ, Սաղմոս ասացէք երկնաւոր թագաւորիս մերում անմահի, որ նստի ի կառս քերովբէականս»: *(Մեր Տիրոջ և Փրկչի՝ Հիսուս Քրիստոսի սուրբ, սուրբ և պատվական մարմնից և արյունից ճաշակենք սրբութեամբ, որ երկնքից իջնելով բաշխվում է մեր մեջ: Այս է կյանք, հոյս, հարություն,*

քաղաքացիական և մեդիայի թողություն: Սաղմոս ասացեք մեր Տեր Աստծուն, սաղմոս ասացեք մեր երկնավոր ամմահ թագավորին, որ նստում է քերովբեական կառքերի վրա):

Պատարագիչ քահանան այս խոսքերը ասելով՝ Ս. Սկիհով խաչակնքում է ժողովրդին, որը ծունկի եկած աղոթում է: Համաձայն վերջերս ընդունված սովորության՝ այս ընթացքում դպիրները և ժողովուրդը «Տեր, ողորմես՝» են երգում, խնդրելով ամեն մեկը իր անձի կամ ընտանիքի համար՝ երկնային ու երկրային ողորմություն և բարիք:

«Տեր, ողորմես՝»-ն ամենից սիրված և ժողովրդականացած աղոթքներից մեկն է, որ երգվում է բազմաթիվ եղանակներով, որոնցից մի քանիսը հոգևոր երաժշտության գլուխգործոցներ են:

Քահանայի «Սաղմոս ասացեք» պատվերը սարկավագն էլ է կրկնում, ժողովրդին հրահանգելով.

«Սաղմոս ասացեք Տեսն Աստուծոյ մերոյ, ձայնի քաղցրութամբ գերգս հոգետրա: Զի սմա վայել են սաղմոսք եւ օրհնութիւնք, ալելուք եւ երգ հոգետրք: Պաշտօնես չք, հանդերձ երգով սաղմոս ասացեք եւ զՏեր երկինս օրհնեցեք»:

(Դպիրներ, սաղմոս ասացեք մեր Տեր Աստծուն, քաղցր ձայնով հոգևոր երգեր երգեցեք: Որովհետև սրան վայելում են սաղմոսներ, օրհնություններ, ալելուիաներ և հոգևոր երգեր: Պաշտոնյաներ, երգով հանդերձ սաղմոս ասացեք և օրհնեցեք երկնքում եղող Տիրոջը):

Ժողովուրդը՝ խորապես հուզված սուրբ պատարագի խորհրդից, երբ իրեն «Սաղմոս երգելու» հրավեր է լինում և՛ քահանայի, և՛ սարկավագի կողմից, նա, որ անհամբեր սպասում էր ահա այս պահին, հոգին պռոթկուն, գոհ ու երջանիկ սրտով գոչում է.

«Քրիստոս պատարագեալ բաշխի ի միջի մերում, ալելուիա:

Զմարմին իւր տայ մեզ կերակուր եւ սուրբ զարիւն իւր ցօղէ ի մեզ, ալելուիա:

Մատի՛ք առ Տեր եւ առե՛ք զլոյս, ալելուիա:

Ճաշակեցե՛ք եւ տեսե՛ք, զի քաղցր է Տեր, ալելուիա:

Օրհնեցե՛ք զՏեր յերկինս, ալելուիա:

Օրհնեցե՛ք զնա ի բարձունս, ալելուիա:

Օրհնեցե՛ք զնա ամենայն հրեշտակք նորա, ալելուիա:

Օրհնեցե՛ք զնա ամենայն զօրութիւնք նորա, ալելուիա»:

(Քրիստոս պատարագված բաշխվում է մեր մեջ, այելուիս:

Իր մարմինը տալիս է մեզ իբրև կերակուր և իր սուրբ արյունը ցողում է մեր մեջ, այելուիս:

Մոտեցե՛ք Տիրոջը և առե՛ք լույսը, այելուիս:

Ծաշակեցե՛ք և տեսե՛ք, քաղցր է Տերը, այելուիս:

Օրհնեցե՛ք Տիրոջը երկնքում, այելուիս:

Օրհնեցե՛ք նրան բարձունքում, այելուիս:

Օրհնեցե՛ք նրան, նրա բոլոր հրեշտակներ, այելուիս):

Այս ընթացքում պատարագիչ քահանան ծածուկ ազոթելով՝ սուրբ հացը (նշխարը) բաժանում է չորս մասերի և թողնում սկիհի մեջ՝ ասելով.

«Լրումն Հոգույն Սրբոյ»:

Ապա շարունակում է ազոթել, միշտ ծածուկ, խնդրելով, որ Աստված իրեն արժանի անի՝ «ընդունել գսուրբ խորհուրդս զայս մեզ ի մեղաց թողութիւն», որովհետև «ասաց Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս, թէ ամենայն, որ ուտէ զՄարմին իմ եւ ըմպէ զԱրիւն իմ, կեցցէ յաւիտեանս»: **Հետևաբար՝** «Եւ այժմ աղաչեմ զքեզ, Տէր, մի՛ լիցի սա ինձ ի դատապարտութիւն, այլ ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց, յատողութիւն հոգույ եւ մարմնոյ, եւ ի կատարումն ամենայն գործոց առաքելութեան: Որ-

պէսզի արբեցցէ սա զշունչ իմ, եւ զհոգի եւ զմարմին իմ»:

(...Ընդունել այս սուրբ խորհուրդը, որպես մեղքի թողություն... Մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսն ասաց, թե՛ ով որ իմ մարմինն ուտի ու իմ արյունը ըմպի պիտի ապրի հավիտյան... Եվ հիմա, Տե՛ր, աղաչում եմ քեզ, թող այս չլիցի ինձ համար դատապարտություն, այլ՝ մեղքերի քավություն և թողություն, մարմնի և հոգու առողջություն և բոլոր առաքինի գործերի կատարում: Որպեսզի սա սրբի իմ շունչը, իմ հոգին և իմ մարմինը):

Առանց ընդհատման, քահանան շարունակում է ծածուկ արտասանել Հովհաննես Ոսկեբերանի մի ազոթքը, որով նույն խնդրանքներն է ուղղում Աստծուն՝ լինի իր անձի, լինի ժողովրդի համար:

ՃԱՇԱԿՈՒՄ ԵՎ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆ

*Ազոթքները վերջացնելով, մինչդեռ վա-
րագույրը փակ է, քահանան ճաշակում է
սուրբ մարմնից մի մաս՝ ասելով.*

«Հաւատով ճաշակեմ գութը եւ զկեանարար եւ
զփրկագործ Մարմինս քո, Քրիստոս Աստուած իմ
Յիսուս, ի թողութիւն մեղաց իմոց»:

(Իմ մեղքերի թողության համար, հավատով եմ
ճաշակում սուրբ և կեանարար և փրկագործ քո Մար-
մինը, Քրիստոս Աստուած իմ՝ Հիսուս):

Ապա խմելով բաժակից (սկիհից) ասում է.

«Հաւատով ըմպեմ գարբարար եւ գմաքրիչ Ա-
րինս քո, Քրիստոս Աստուած իմ Յիսուս, ի թողու-
թիւն մեղաց իմոց»:

(Իմ մեղքերի թողության համար, հավատով եմ
ըմպում սրբարար և մաքրող քո Արյունը Քրիստոս
Աստուած իմ՝ Հիսուս):

*Եվ հետո, անմիջապէս, ավելացնում է
հետևյալ աղերսը.*

«Մարմին քո անապական լիցի ինձ ի կեանս, եւ
սուրբ Արին քո ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց»:

(Քո անասական Մարմինը թող կյանք լինի ինձ, և քո Սուրբ Արյունը մեղքերի քափություն և թողություն):

Քահանայի ճաշակելուց հետո, այդ ընթացքում կարող են հաղորդվել նաև նրանք, ովքեր քահանայական կարգից են, որովհետև Քրիստոս էլ նախ ինքը ճաշակեց և, ապա տվեց առաքյալներին: Հիսուս առաքյալներին իրեն համապատիվ համարեց՝ ասելով.

«Ոչ կոչեցի զձեզ ծառայս... այլ բարեկամ»:

(Ձեզ ծառաներ չկոչեցի... այլ բարեկամներ...)

(Հովհ. ԺԵ, 15):

Այս արարողությունից հետո վարագույրը բացվում է և լսվում է սարկավազի կոչը՝ ուղղյալ նրանց, ովքեր, պիտի արժանանան հաղորդության:

«Երկիւղի եւ հաւատով յառաջ մատիք եւ սրբութեամբ հաղորդեցարուք»:

(Երկյուղով և հավատով առաջ եկեք և սրբությամբ հաղորդվեցեք):

Սարկավազը նորից է ազդարարում, որ չպետք է մոտենանք սուրբ խորհրդին առանց հոգեկան պատրաստության «լիրք եւ յանդուգն երեսօք», «իբրև ի սոսկ հաց եւ ի բաժակ, եւ կամ թէ յաղագս արծաթոյ եւ կամ փառաց»:

Ժողովրդի միջից հաղորդության պատրաստ եղողները ուղղվում են դեպի բեմը: Քահանան սկիհը ձեռքին, գալիս է բեմի եզերքը, ծունկի է գալիս և սուրբ հացից փոքրիկ կտորներ առնելով՝ դնում է հավատացյալներին լեզվի վրա, ասելով.

«Մարմին եւ արին Քրիստոսի եղիցի քեզ ի կեանս»:

(Քրիստոսի մարմինն ու արյունը թող քեզ կյանք լինի):

Հավատացյալը սրբությունը պետք է կուտտա առանց ծամելու՝ այն հավատով, որ իսկապես սրբություն ընդունեց իր մարմնի և հոգու մեջ, Քրիստոսի էությունից, աստվածության գաղափարից:

Արդեն ասացինք, որ Ս. Պատարագի ամբողջ խորհուրդը Հիսուսի զոհաբերության հիշատակության գաղափարն է, և հաղորդության խորհրդով՝ այդ գաղափարը հանգում է իր լրումին:

Չէ՞ որ ինքը՝ Հիսուս, վերջին ընթրիքի խորհրդավոր պահին, իր աշակերտներին հաց ու գինի տալով, ասաց.

«Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի»:

Եվ թե «Ես եմ հացն կեանս՝ իջեալ յերկնից. որ

ուտէ ի հացէս յայսմանէ, կեցցէ յաւիտեան» կամ «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, ունի կեանս յանձին իրում»

(Այս կատարեցէք իմ հիշատակի համար: Ես եմ կյանքի հացը՝ երկնքից իջած: Ով որ ուտի այս հացից, հավիտյան կապրի: Ով որ ուտի իմ մարմինը և ըմպի իմ արյունը, կյանք ունի անձի մեջ):

Ճշմարիտ քրիստոնյայի համար այս պահը հոգեկան վերացման և երջանկութեան գերազույն պահն է: Հաղորդվելուց հետո հավատացյալը ինքն իրեն հոգեփոխված ու վերանորոգված է զգում, կարծես նորից ծնված լինի, այս անգամ մաքուր, անմեղ ու լուսավոր մի աշխարհի հորիզոններից:

Հավատքի ուժն է, որ իսկապես փոխում և հեղափոխում է մարդու զգացական ու իմացական աշխարհը, որպես ինքնաթելադրութեան և կամքի ուժ: Հավատքը ինքնաթելադրութեան և կամքի ուժի գերազույն աստիճանն է:

Դրա համար է, որ մեծ ճշմարտութիւնն կա Հիսուսի այն խոսքի մեջ, որ նա օգտագործում է բազում անգամներ: Այն է.

«Հաւատք քո կեցուցի զքեզ»:

(Քո հավատքը կյանք տվեց քեզ):

Աշխարհի մեջ բոլոր հրաշքները, բոլոր անկարելի կարծվող գործերը, միայն հավատքի և կամքի ուժով են իրագործվում:

Հաղորդութեան պահին դպիրները շարականներ են երգում:

Սրբութիւնը ճաշակելուց հետո, հավատացյալը բոլորովին վերացած, այլևս ինքն իրեն մտերմորեն մոտիկ է զգում աստվածութեանը, ավելին, այդ աստվածութեան հայտնութիւնն ու ներկայութիւնն է, որ իր մեջ է տեսնում իր հոգու աչքերով, որով դպիրների հետ մեկտեղ գոչում է երկյուզի և ուրախութեան հուզումով.

«Աստուած մեր եւ Տէր մեր երեսցաւ մեզ, օրհնալ եկեալ անուամբ Տեսուն»:

(Մեր Աստվածը և մեր Տերը երևաց մեզ, Օրհնալ է Տիրոջ անունով եկողը):

Քահանան դեռ սկիհը ձեռքին՝ գտնվում է բեմի եզերքին, արդ՝ սկիհը մի քիչ բարձրացնում, օրհնում է ժողովրդին՝ ասելով.

«Կեցո՛, Տէր, զժողովուրդս քո եւ օրհնեա՛ զժառանգութիւնս քո. հովուեա՛ եւ բարձրացո՛ զսոսա յայսմեմտէ մինչև յաւիտեան»: *(Ապրեցրո՛ւ Տէր քո ժողովրդին, օրհնիր քո ժառանգներին, հովվի՛ր և բարձրացրո՛ւ սրանց այսուհետև մինչև հավիտյան):*

Իսկ զպիրները գոհունակության երջանիկ զգացումով երգում են.

«Լցաք ի բարութեանց քոց, Տէ՛ր,
Ծաշակելով զՄարմին քո եւ զԱրիւն:
Փա՛նք ի բարձունս կերակրողիդ զմեզ:
Որ հանապազ կերակրես զմեզ,
Առաքեա՛ի ի մեզ զհոգեւոր քո օրհնութիւն:
Փա՛նք ի բարձունս կերակրողիդ զմեզ»:
(Տեր լցվեցիւք քո բարիքներով,
Քո մարմինն ու արյունը ճաշակելով:
Փառք բարձունքներում՝ մեզ կերակրողիդ:
Դու՛ որ միշտ կերակրում ես մեզ,
Ուղարկիր մեզ քո հոգևոր օրհնությունը:
Փառք բարձունքներում՝ մեզ կերակրողիդ):

Այս ընթացքում ժողովրդին բաժանվում են Սուրբ Սեղանի փշրանքները՝ Օրհնված Նշխարը և մասը, որով ամբողջ ժողովուրդը մասնակից է եղած լինում Ս. Խորհրդի օրհնությանն ու շնորհին:

ԳՈՀՈՒԹՅԱՆ ԱՂՈԹՔ

Մինչ զպիրները երգում են «Լցաք ի բարութեանց քոց»-ը, քահանան վերադառնում է զեպի Սուրբ Սեղանը, և վարագույրը կրկին փակվում է: Պատարագիչ քահանան ճաշակում է սկիհի մեջ մնացած Մարմինն ու Արյունը, մաքրում է սկիհը, սրբում և սքողում՝ ծածուկ ասելով գոհունակության հետևյալ աղոթքը.

«Գոհանամք զքեզ, Հա՛յր ամենակալ, որ պատրաստեցեր մեզ նաւահանգիստ սուրբ զեկեղեցի՝ տաճար սրբութեան, որ փառաբանի Սուրբ Երրորդութիւնդ: Ալէլուիա:

Գոհանամք զքեզ, Քրիստոս թագաւոր, որ պարգեւեցեր մեզ կենդանութիւն կենարար Մարմնով եւ Արեամբ քով սրբով. շնորհեա՛ զքաւութիւն եւ զմեծ զողորմութիւն: Ալէլուիա:

Գոհանամք զքեզ, Հոգի՛դ ճշմարիտ, որ նորոգեցեր սուրբ զեկեղեցի. անարատ պահեա՛ հաւատով Երրորդութեանդ յայսմհետեւ միւսչեւ յաիտեան: Ալէլուիա»:

(Գոհանում ենք քեզանից, ով Հայր ամենակալ,

որ մեզ համար նավահանգիստ պատրաստեցիր Սուրբ Եկեղեցին՝ սրբության տաճարը, որտեղ փառաբանվում է Սուրբ Երրորդությունը: Ալելուիա:

Գոհանում ենք քեզանից, ով Քրիստոս թագավոր, որ կենարար Մարմնովդ և սուրբ Արյունովդ մեզ կենդանություն պարգևեցիր. շնորհիք քավություն և մեծ ողորմություն: Ալելուիա:

Գոհանում ենք քեզանից, Հոգիդ ճշմարիտ, որ նորոգեցիր սուրբ եկեղեցին, անարատ պահիր Երրորդությանը հավատքով, այսուհետև մի՛նչև հավիտյան: Ալելուիա):

«Լցաք»-ից հետո սարկավազը հրավիրում է ժողովրդին իր գոհաբանության զգացումը հայտնելու՝ այս սուրբ և անապական խորհուրդը հավատքով ճաշակած լինելու համար:

«Եւ եւս հաւատով ընկալեալք յԱստուածային, սուրբ, երկնային, անմահ, անարատ եւ յանապական խորհրդոյս, զՏեառնէ գոհացարո՛ւք»:

(Դուք ևս գոհացեք Տիրոջից, որ հավատով ընդունվեցիք Աստվածային, սուրբ, երկնային, անմահ, անարատ ու անապական խորհրդի մեջ):

Եվ իսկապես, ժողովուրդը և ղպիրները անմիջապես ձայնակցում են.

«Գոհանամք զքեզ, Տէ՛ր, որ կերակրեցեր զմեզ

յանմահական Սեղանոյ քո: Բաշխելով զՄարմինդ եւ զԱրիւնդ ի փրկութիւն աշխարհի եւ կեանք անձանց մերոց»:

(Գոհանում ենք քեզանից, ով Տէր, որ կերակրեցիր մեզ քո անմահական սեղանից՝ Մարմինդ ու Արյունդ բաշխելով իբրև փրկություն աշխարհի և կյանք՝ մեր անձերի համար):

Այս սրտառուչ երգերի ժամանակ քահանան շարունակում է իր գոհուծյան աղոթքը.

«Գոհանամք զքեզ, Քրիստոս Աստուած մեր, որ զայսպիսի ճաշակումն բարութեան շնորհեցեր մեզ ի սրբութիւն կենդանութեան. սովիմք պահեա՛ զմեզ սուրբս եւ անարատս»:

(Գոհանում ենք քեզանից, Քրիստոս Աստված մեր, որ այսպիսի բարության ճաշակում շնորհեցիր մեզ կենդանության սրբության համար: Սրանով պահիր մեզ սուրբ և անարատ...):

Գոհուծյան աղոթքներն ու երգերը վերջացնելով՝ քահանան լվանում է ձեռքերը, սաղավարտը դնում գլխին և իր պաշտոնը արդեն վերջացած լինելով՝ պատրաստվում է հեռանալ Սուրբ Սեղանից:

ԱՂՈԹՔ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՄԵՉ

Վարագույրը բացվում է սարկավազի «Օրհնեա՛, Տէր»-ով և քահանան արտասանում է իր վերջին աղոթքներից մեկը: Հովհաննես Ոսկեբերանի խմբագրած աղոթքներից մեկն է, շատ սիրված մեր ժողովրդի կողմից: Մաքուր ու ազնիվ ներշնչումով հորինված աղերսներ են, որոնք, իբրև վերջին խնդրանք, պատարագիչ քահանան ուղղում է առ Աստված:

Քահանան վերջին անգամ երկրպագում է Ս. Սեղանի առջև, Ս. Ավետարանը առնում է ձեռքը և, հարավային կողմից դեպի դասը, դեպի ժողովուրդը գալուց առաջ, այս նշանավոր «Աղոթք ի մէջ եկեղեցւոյ»-ն է արտասանում:

«Որ օրհնես զայնոսիկ, որք օրհնեն զքեզ, Տէ՛ր, եւ սուրբ առնես զյուսացեալս ի քեզ:

Կեցո՛ւ զժողովորդս քո եւ օրհնեա՛ զժառանգութիւնս քո. զլրոմն եկեղեցւոյ քո պահեա՛:

Սրբեա՛ զսոսա, որք ողջունեցին սիրով զվայելչութիւն տան քո. դու զմեզ փառաւորեա՛ աստուածա-

յին զօրութեամբ քով եւ մի՛ թողոր զյուսացեալս ի քեզ:

Չխաղաղութիւն պարգեւեա՛սմենայն աշխարհի, եկեղեցեաց, քահանայից, թագաւորաց քիրստոնէից եւ Հանրապետութեան (Խորհրդային) Հայաստան աշխարհի, եւ զհնուորեալ մանկանց անոցա եւ ամենայն ժողովրդեանս: Չի ամենայն տուրք բարիք եւ ամենայն պարգեւք կատարեալք ի վերուստ եւն իջեալ առ ի քէն, որ եւ Հայր Լուսոյ, եւ քեզ վայել է փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից: Ամէն»:

(Ով Տեր, դու որ օրհնում ես նրանց, ովքեր օրհնում են քեզ և սրբացնում ես քեզ հուսացողներին:

Ապրեցրո՛ւ քո ժողովուրդը և օրհնի՛ր քո ժառանգությունը: Պահի՛ր քո եկեղեցու ամբողջությունը:

Սրբացրո՛ւ սրանց, ովքեր սիրով ողջունեցին քո Տան վայելչությունը: Դու մեզ փառավորի՛ր քո Աստվածային զորությամբ և մի՛ լքիր քեզ հուսացողներին:

Խաղաղություն պարգևիր ամբողջ աշխարհին, եկեղեցիներին, քահանաներին, թագավորներին, քրիստոնյաներին, (Խորհրդային) Հայաստանի Հանրապետությանը և նրա զինվորյալ զավակներին և այս ամբողջ ժողովրդին:

Որովհետև բոլոր բարի տուրքերն ու բոլոր կա-

տարյալ պարգևները վերևից են իջել՝ քեզանից, որ Լուսսի Հայրն ես, և քեզ վայելում է փառք, իշխանություն և պատիվ, այժմ և միշտ և հավիտյանս հավիտենից: Ամէն):

Ուրեմն այս աղոթքը վերջացնելով, քահանան Ս. Ավետարանը ձեռքին՝ բեմից իջնում է ներքև, մինչ դպիրները ոգևորյալ շեշտով երգում են.

«Եղիցի անուն Տեառն օրհնեալ յայսմհետև միմչեւ յաւիտեան» (երեք անգամ):

(Թող օրհնյալ լինի Տիրոջ անունը այսուհետև մինչև հավիտյան):

Իսկ քահանան, որ այժմ եկել է դասի մեջ, դեմքը դարձնում է դեպի խորանը և աղոթում.

«Կատարումն օրհնաց եւ մարգարեից, դու ես, Քրիստոս Աստուած Փրկիչ մեր, որ լցեր զամենայն Հայրական տնօրէնութիւնս քո. լի՛ց եւ զմեզ Հոգովդ քով Սրբով»:

(Օրենքների և մարգարեների կատարումը դու ես, Քրիստոս Աստված Փրկիչ մեր, որ կատարեցիր հայրական քո բոլոր տնօրէնությունները. մեզ նույնպես լցրու քո Սուրբ Հոգով):

Քահանան իր վերջին օրհնութիւնը տալուց առաջ դառնում է ժողովրդի կողմը և

նրան մոտենալով՝ Ավետարանից մի հատված է կարդում:

Բնականաբար, բուն պատարագի խորհուրդը արդեն վերջացել է, սակայն կարծեք, սույն աստվածային արարողությունը Ավետարանի խոսքով վերջացնելը հոգեկան անհրաժեշտություն է: Ահա, այդ պատճառով է, որ այս պահին, սովորաբար, Հովհաննես Ավետարանչի առաջին գլխի տասից տասնչորս համարներն են կարդացվում:

Այս ընթերցումը, իրականություն մեջ, վերջերս ընդունված հավելում է, նվիրագործված մեր ազգային եկեղեցու հայրապետների կողմից:

Ինչ վերաբերում է ընտրությունը, մեր նախնիները շատ իմաստուն և ճաշակի տեր մարդիկ են եղել, որովհետև, իսկապես, Ս. Ավետարանի այս հատվածը ամենից ներշնչված ավետարանչի ամենից ներշնչված էջերից մեկն է:

Այնքան ճշմարտացի աստվածային շնչով է գրված և այնքան գեղեցիկ է իր խոսքով և հայ լեզվի՝ գրաբարի ձևի մեջ, որ ստորև ներկայացնում ենք ամբողջությամբ աշխարհաբար թարգմանությունը հանդերձ.

«Ի սկզբանէ էր Բանն, եւ Բանն էր առ Աստուած, եւ Աստուած էր Բանն: Նա էր ի սկզբանէ առ Աստուած: Ամենայն ինչ նովաւ եղեւ, եւ առանց նորա եղեւ եւ ոչ ինչ, որ ինչ եղեւն:

Նովաւ կեանք էր, եւ կեանքն էր Լոյս մարդկան: Եւ Լոյսն ի խաւարի անդ լուսաւորէր, եւ խաւար մնա ոչ եղեւ հասու:

Եղեւ այր մի առաքեալ յԱստուծոյ՝ անուն մնա Յովհաննէս: Սա եկն ի վկայութիւն, զի վկայեացէ վասն Լուսոյն, զի ամենեքեան հաւատասցեն նովաւ:

Ո՛չ էր նա Լոյսն, այլ զի վկայեացէ վասն Լուսոյն: Էր Լոյսն ճշմարիտ, որ լուսաւոր առնէ զամենայն մարդ, որ գալոց է յաշխարհ:

Յաշխարհի էր, եւ աշխարհ նովաւ եղեւ, եւ աշխարհ զնա ո՛չ ծանեաւ:

Յիւրսն եկն, եւ իւրքն զնա ո՛չ ընկալան: Իսկ որք ընկալանն զնա, ետ անցա իշխանութիւն Որդիս Աստուծոյ լինել, որոց հաւատասցեն յանուն նորա:

Ոչք ո՛չ յարեմէ եւ ո՛չ ի կամաց մարմնոյ, եւ ո՛չ ի կամաց առն, այլ յԱստուծոյ ծնան: Եւ Բանն մարմին եղեւ եւ բնակեաց ի մեզ: Եւ տեսաք զփառս նորա՝ զփառս իբրեւ զՄիածին առ ի Հօրէ, լի շնորհօք եւ ճշմարտութեամբ» (Յովհ. Ա., 1-14):

(Սկզբից էր Բանը, և Բանը Աստուծո մոտ էր, և Բանը Աստված էր: Նա սկզբից Աստուծո մոտ էր: Ա-

մեն ինչ նրանով եղավ, և առանց նրան ոչինչ չեղավ, ինչ որ եղավ: Կյանքը նրանով էր: Եվ այդ կյանքը մարդկանց Լույս էր: Եվ Լույսը խավարի մեջ լուսավորում էր, և խավարը նրան չնվաճեց:

Կար մի մարդ՝ Աստծուց ուղարկված, նրա անունը՝ Հովհաննես: Սա եկավ որպես վկա, որպեսզի վկայի Լույսի մասին, որպեսզի բոլորը նրա միջոցով հավատան: Ինքը Լույսը չէր, այլ եկել էր, որ վկայի Լույսի մասին:

Ըջմարիտ Լույսն էր, որ լուսավորում է ամեն մարդու, որ գալու է աշխարհ: Նա աշխարհի մեջ էր, և աշխարհը նրանով եղավ, սակայն աշխարհը նրան չճանաչեց:

Յուրայինների մոտ եկավ, բայց յուրայիները նրան չընդունեցին: Իսկ ովքեր նրան ընդունեցին, նրանց իշխանություն սվեց լինելու Աստուծո որդիներ, նրանց, որոնք իր անվանը կհավատան: Նրանք ոչ արյունից, ոչ մարմնի կամքից, և ոչ էլ այր մարդու կամքից, այլ Աստծուց ծնվեցին: Եվ Բանը մարմին եղավ ու բնակվեց մեր մեջ, և տեսանք նրա փառքը, որպես փառքը Միածնի՝ Հոր կողմից՝ լի շնորհով և ճշմարտությամբ):

Այս Ավետարանի վերջում էլ ղպիրները գոչում են. «Փառք քեզ, Տէր Աստուած մեր», **որից հետո սարկավազը իր վերջին հրավերն**

է արտասանում: «Սուրբ Խաչիս աղաչեսցուք զՏէր, զի սովաւ փրկեսցէ զմեզ ի մեղաց եւ կեցուսցէ շնորհիւ ողորմութեան իւրոյ: Ամենակալ Տէր Աստուած մեր կեցո եւ ողորմեա»:

(Այս Սուրբ խաչով աղաչենք Տիրոջը, որպեսզի սրանով փրկի մեզ մեղքերից և իր ողորմութեան շնորհիվ մեզ ապրեցնի: Ո՛վ ամենակալ Տեր Աստուած մեր՝ ապրեցրո՛ւ և ողորմի՛ր):

Քահանան այս խնդրանքին պատասխանում է՝ ազոթելով, որ Քրիստոս ինքը օրհնի ժողովրդին.

«Պահպանիչ եւ յոյս հաւատացելոց, Քրիստոս Աստուած մեր, պահեա՛, պահպանեա՛ եւ օրհնեա՛ զհաւատացեալ ժողովուրդս քո ընդ հովանեաւ սուրբ եւ պատուական խաչի քո ի խաղաղութեան: Փրկեա՛ յերեւելի եւ յաներեւոյթ թշնամույն, արժանատրեա՛ զոհութեամբ փառաւորել զքեզ ընդ Հօր եւ ընդ Հոգւոյդ Սրբոյ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից: Ամէն»:

(Պահպանիչ և հավատացյալների հույս, Քրիստոս Աստուած մեր, պահի՛ր, պահպանի՛ր և օրհնի՛ր քո հավատացյալ ժողովրդին քո սուրբ և պատվական խաչի հովանու տակ՝ խաղաղության մեջ: Փրկիր տեսանելի և անտեսանելի թշնամուց: Արժանի արա, զոհությամբ փառավորել քեզ, Հոր (Աստու-

ծո) և Սուրբ Հոգու հետ, այժմ և միշտ և հավիտյանս հավիտենից. ամեն):

Դպիրներն ու ժողովուրդը վերջին օրհնությունն են ուղղում Աստծուն՝ ասելով.

«Օրհնեցից զՏէր յամենայն ժամ, յամենայն ժամ օրհնութիւն անորա ի իմ բերան իմ»:

(Պիտի օրհնեմ Տիրոջը ամեն ժամ. ամեն ժամ անրա օրհնությունը իմ բերանի մեջ է):

Քահանան լսելով ժողովրդի այս հավատքի ջերմ խոսքերը՝ ինքն էլ, վերջին անգամ լինելով՝ օրհնում է նրան.

«Օրհնեալ եղերո՛ւք ի շնորհաց Սուրբ Հոգւոյն: Երթա՛ւք ի խաղաղութիւն, եւ Տէր Յիսուս եղիցի ընդ ձեզ ընդ ամենեսեանդ: Ամէն»:

(Օրհնչալ եղեք Սուրբ Հոգու շնորհներով, գնացեք խաղաղությամբ և Տեր Հիսուսը թող լինի ձեզ բոլորիդ հետ. ամեն):

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Երկու խոսք	5
Վերահրատարակության առթիվ	7
Մեր պատարագը	15
Պաշտամունքի սկիզբը	51
Հառաջադրություն	57
Երեխայից (չմկրտվածների) պատարագ	59
Հավատացյալների պատարագ	83
Ողջույն	93
Կանոն	99
Խնդրանքներ և հիշատակների քարոզներ	105
Վերացում	113
Ճաշակում և հաղորդություն	121
Գոհության աղոթք	127
Աղոթք եկեղեցու մեջ	131

Վազգեն վարդապետ Պալճյան
(Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց կաթողիկոս)

ՄԵՐ ՊԱՏԱՐԱԳԸ

Արևելահայերենի վերածեց
Տ. Ասողիկ եպս. Արիստակեսյանը
Խմբագիր՝ Ե. Մելքոնյան

Տրատարակչության

տնօրեն՝ Եզնիկ Արք. Պետրոսյան
Գեղ. Խմբագիր՝ Ղևոնդ քահանա
Շապիկը՝ Ա. Օհանջանյանի
Սրբագրիչ՝ Է. Ադիբեկյան

Ա. Էջմիածին - 2008